

ARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Info- ja dokumendihalduse eriala

Piret Kuik

**Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ raamatukogunduslik
tegevus**

Lõputöö

Juhendaja: Ilmar, Vaaro

Kaitsmisele lubatud_____

Tartu 2016

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. LÄHTEKOHAD JA ALLIKAD.....	7
1.1 Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ uurimise allikad.....	7
1.2 Paikkonnaga seonduvad taustaandmed.....	10
1.3 Eesti rahvaraamatukogude üldareng kuni aastani 1940.....	12
2. KARILATSI RAHVARAAMATUKOGU SELTSI „EDASI“ TEGEVUSE ÜLDÜLEVAADE.....	16
2.1 Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldareng.....	16
2.2 Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegevussuunad.....	21
3. SELTSI RAAMATUKOGUNDUSEGA SEONDUV TEGEVUS.....	26
3.1 Raamatukogu komplekteerimine.....	26
3.2 Raamatukogu asupaik, inventar, säilitamistingimused.....	32
3.3 Raamatukogu kasutamine.....	34
KOKKUVÕTE.....	40
KASUTATUD MATERJALID.....	42
LISAD.....	44
Lisa 1 Robert Vanatare elulugu.....	44
Lisa 2 Võru teataja 20.08.1927. a.....	47
Lisa 3 Haridusministeeriumi küsimustik.....	48
Lisa 4 ÜENÜ Karilatsi osakonna viimane juhatus 1940. a.....	49

Lisa 5 Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ põhikiri.....	50
Lisa 6 Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu tunnistus Robert Vanatare	54
Lisa 7 Kokkuvõte päevaraamatust.....	55
SUMMARY	67

SISSEJUHATUS

Rahvahariduslike seltside ülesanne oli 20. sajandi alguses raamatukogude, lugemislaudade ja teiste hariduslike asutuste moodustamise teel rahvahariduse edendamine. Oma eesmärgi täitmiseks korraldasid seltsid lugemisringe, ettelugemisi, kirjandusõhtuid, näitemänge, kontserte, näitusi, rahvakoosolekuid ja teisi harivaid üritusi. Sellel ajal loodud seltside põhikirjades toodud ülesanded ja eesmärgid olid küllaltki kõrgelennulised, kuid harva jõuti kõikide kirjapandud tegevusteni. Antud uurimus annab ülevaate Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ raamatukogunduslikust tegevusest.

Vähe on põhjalikumalt uuritud maal paiknevate rahvaraamatukogude ajalugu. Käsitlust on leidnud enamuses need raamatukogud, mis eksisteerivad ka praegusel ajal. Raamatukogud, mis on lõpetanud mingil ajahetkel oma tegevuse, on uurimustes tagasihoidlikult esindatud.

Käesoleva töö autor alustas Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegevuse uurimist seminaritöös 2014. aasta sügisel. Uurimus andis ülevaate seltsi tegevusest üldiselt ning autor jõudis järeldusele, et ei ole võimalik täpselt määratleda seltsi tegevuse algusaastat. Töö autor ei leidnud, et oleks tehtud uurimusi Kõllestes vallas Krootuses tegutseva raamatukogu kohta või antud välja trükiseid, leida võis ainult kohalikes ajalehtedes ilmunud artikleid. Krootuse Raamatukoguselts on tegutsenud Krootuses alates 1906. aastast.

Uurimistöö meetodiks on dokumentide allikakriitiline analüüs. Uurimustöö läbiviimisel kasutatakse põhiliselt arhiiviallikaid. Analüüsitavateks materjalideks olid peamiselt Põlva talurahvamuuseumi fondis olevad säilikud: Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ juhatuse koosolekute protokolliraamat (Põlva Talurahvamuuseum 302:1), Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat (PTM 302:7), Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ päevaraamat (PTM 650:92 115), Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ põhikiri (Riigiarhiiv 14.3.459) ja Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ avaliku raamatukogu kodukord (PTM 302:8), Robert Vanatare (13. oktoober 1911.-14. aprill 1991) käsikiri „Endast ja teistest“ (PTM 748:1 848).

Lõputöö eesmärgiks on anda ülevaade Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ raamatukoguga seonduvast tegevusest ajavahemikul 1920-1937.

Uurimuse eesmärgi saavutamiseks on püstitanud järgmised uurimisülesanded:

- ✓ seltsi tegevusest ülevaate saamiseks läbi töötada Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ säilinud arhiiviallikad ja perioodika,
- ✓ uurida raamatukogu kujunemist ja sellega seonduvat,
- ✓ anda ülevaade mis roll oli Eestis raamatukogu seltsidel rahva haridusliku ja kultuurilise elu täiendamisel.

Autor teeb uurimise Karilatsi Raamatukogu Seltsi näitel, kuna on ise töötanud raamatukoguhoidjana Karilatsi raamatukogus. Lisaks on antud seltsi kohta säilinud huvitavaid materjale nagu näiteks R. Vanatare käsikirjad mille koopiaid säilitatakse Põlva Talurahvamuuseumis ja orginaal on R. Vanatare pere käes.

Autor tutvus lõputöödega, mis sisaldavad uurimusi raamatukogude tegevusest lähipiirkonnas. Vastse-Kuuste valla raamatukogusid on käsitletud kahes uurimuses. Lõputöö „Kiidjärve raamatukogud kuni 1991 aastani“ (Lorents, 2006) ja samas vallas asuva Vastse-Kuuste raamatukogu kohta on tehtud uurimustöö „Vastse-Kuuste raamatukogu ajalugu 1914-2001“ (Tohvri, 2004). Asukohast tulenevalt saab tuua positiivse näitena naabervallas asuva Kiidjärve raamatukogu, kus on uuritud kodulugu ja avaldatud kolm raamatut. Viimati on ilmunud trükis „Kiidjärve kultuurielu“ (Pikk, 2010). Nimetatud trükise ühes peatükis on tutvustatud Kiidjärvel tegutsenud seltside tegevust.

Lõputöö teemaks valis autor „Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ raamatukogunduslik tegevus“. Uurimustööga soovitakse anda oma panus kohaliku ajaloo jäädvustamisse, koondades Karilatsi Rahvaraamatukoguseltsi puudutava materjali ühtseks tervikuks. Ajaliseks perioodiks valiti ajavahemik 1920-1937, mis oli seltsi tegutsemise aeg. Seltsi tegevus lõpetati enne, kui seda oleks teinud Nõukogude võimu kehtestamine 1940. aastal.

Uurimus koosneb kolmest peatükist, mis on omakorda jaotatud alapeatükkideks ja seitsmest lisast.

Esimeses peatükis antakse ülevaade Eesti paikkondlike raamatukogude arengust aastani 1940. Tutvustatakse piirkonda, kus antud selts paiknes Eesti kaardil. Kuidas oli korraldatud kirjanduse laenutamine ja säilitamistingimused, kuidas toimus Eesti paikkondlike raamatukogude tekkimine ja areng seltsi näitel.

Teine peatükk käsitleb Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldist tegevust. Antakse ülevaade miks ja millal selts alustas ja lõpetas tegevuse. Tutvustatakse seltsi tegevussuundi.

Kolmandas peatükis käsitletakse seltsi tegevust raamatukoguga seonduvalt, kuidas toimus kirjanduse muretsemine ja säilitamine, kus raamatukogu asus ja millist inventari kasutati ja kuidas olid tagatud raamatute säilimistingimused. Kuidas oli korraldatud kirjanduse laenutamine ja milliseid raamatuid laenutati, kuidas toimus Eesti paikkondlike raamatukogude tekkimine ja areng. Antakse ülevaade raamatukogu paiknemisest.

Antud uurimistööga tahetakse juhtida tähelepanu sõdade vahelises Eesti Vabariigis tegutsenud ühe seltsi tööle, tutvustades tema probleeme ning toimetamisi.

Töö valmimise eest soovin tänada oma juhendajat Ilmar Vaarot, samuti Põlva Talurahvamuuseumi koguhoidjat Tiiu Niinemäge, kes aitas mind materjalide leidmisel.

1. LÄHTEKOHAD JA ALLIKAD

1.1 Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ uurimise allikad

Eesti Vabariigi esimese perioodi rahvaraamatukogudest kirjutades peetakse silmas avalikke raamatukogusid. Avalike raamatukogude kohta on võimalik leida palju materjale. Eraraamatukogude kohta, mis ei kuulunud avalikkude raamatukogude võrku, on materjale vähem. Põhjus võib-olla selles, et avalikud raamatukogud pidid oma tegevuse kohta aruandeid esitama ning seega tekkis materjale, mis annavad ülevaate raamatukogude tegevusest.

Uurimuse läbi viimiseks kasutas töö autor Riigiarhiivi kogudes olevaid dokumente, Eesti Kirjandusmuuseumi fondis leiduvaid materjale ja Põlva Talurahvamuuseumi kogudes olevaid säilikuid Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegevuse kohta ning elektroonilises andmebaasis Digiteeritud Eesti Ajalehed (edaspidi DEA) olevaid ajalehti.

Riigiarhiivi fond nr 2633 „Võru maavalitsus“ on mahukas ja esmase valiku tegi töö autor Riigiarhiivi virtuaalset uurimissaali kasutades. Üles kirjutati võimalikku infot sisaldavate säilikute leidandmed ja telliti säilikud Riigiarhiivist Tartu uurimissaali. Uuritud materjalid olid kronoloogilises järjestuses, aga säilikud ei olnud grupeeritud asutuste kaupa, vaid kõikide asutuste dokumendid olid koos. Fondist sai kasutada kümnet säilikut, mis sisaldasid kokku ligi 500 dokumenti ning sobisid otsitud ajajärku, et leida tööks vajalik materjal.

Säilikud sisaldasid väga erineva sisuga materjale: Haridusministeeriumi ja Maakonnavalitsuse poolt saadetud dokumendid, seltsi tegevusega seonduvad dokumendid. Haridusministeeriumilt saadud dokumentide hulgas oli materjale maakonna raamatukogude tegevuse kohta, aruanded Haridusministeeriumi poolt eraldatud summade kasutamise kohta, Võrumaa rahvamajade ja seltskondlike organisatsioonide tegevuse kohta. Maakonnavalitsuse materjalidest oli ringkirjad, teated ja korraldused. Seltsiga seotud dokumentidest oli Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ asutamisdokumente, põhikiri, volikirju raamatute saamiseks.

Eesti Kirjandusmuuseumi fondis oli Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ kohta materjali väga vähe. Töö autor leidis viited viiele artiklile ajalehest „Postimees“, kus oli juttu Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsist „Edasi“.

Karilatsi ajaloo talletamisega on aktiivselt tegelenud Põlva Talurahvamuuseum, mis loodi 1971. aastal. Muuseumi loojaks oli Kalju Kermas. Põlva Talurahvamuuseumi säilikute seast leidis seltsi juhtimisega seotud dokumentatsiooni. Säilinud on Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegutsemisaastate kohta juhatuse protokolliraamat, üldkoosolekute protokollide raamat, põhikiri. Raamatukogu tööga seondvalt on seltsi päevaraamat, seltsi avaliku raamatukogu kodukord.

Juhatus protokolliraamat hõlmab seltsi tegevust aastail 1920-1927. Protokollides on kirjas koosoleku toimumise kuupäev, kellaaeg, koht, päevakord ja mitu liiget kohal oli. Üldkoosolekute protokolliraamat on alustatud 29. jaanuaril 1928. ja lõpetatud 23. mail 1937. Raamat sisaldab koosolekute alguse ja lõpu kellaaega, mitu liiget seltsi tegevuses osales ja mitu neist üldkoosolekul kohal oli, kirjas on koosoleku päevakord ja koosolekul vastu võetud otsused.

Raamatukoguseltsi päevaraamat on alustatud 1926. aastal ja lõpetatud 1936. aastal. Päevaraamatus on andmed raamatute väljaandmise kuupäeva ja kuu kohta, välja antud raamatud liikide kaupa, lugejate arv, kes käisid raamatud laenutamas või lugemas. Laenutajad on liigitatud soo alusel. Raamatukogu kodukord käsitleb raamatukogu kasutamist.

ÜENÜ Karilatsi osakonna tegevusest on säilinud põhikiri, protokollide raamat ja ajakirja „Kolle“ numbrid. Protokollide raamat on ajajärgust 1931-1934. Ajakiri „Kolle“ oli käsikirjaline ajakiri, mis anti välja ÜENÜ Karilatsi osakonna poolt ja ilmus aastatel 1931-1933, kokku 12 numbrit.

Väga huvitav ja ainulaadne on Robert Vanatare (sünd. Vals) käsikirja koopia „Endast ja teistest“. Nimetatud säilikud annetas Põlva Talurahvamuuseumile Robert Vanatare. R. Vanatare sündis 13. oktoobril 1911. aastal Karilatsi külas, Võrumaal. Õppis Karilatsi ja Põlva algkoolis. Ta lõpetas Põlva algkoolis 6. klassi 1925. aastal. R. Vanatare töötas Karilatsi vallavanema abina 1934-1936, vallavanemana 1936-1939. R. Vanatare oli Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ juhataja abi 1927.- 1928. aastal, sama raamatukogu juhataja 5. märtsist - 12. märtsini 1930. a ja 1. juulist 1934. a kuni seltsi lõpetamiseni mais 1937 (Põlva Talurahva muuseum (PTM) 755:14). (Lisa 1).

R. Vanatare on kirjutanud üksikasjaliku meenutuste raamatu enda elust ja tegemistest (käsikirjas). Käsikiri koosneb viiest köitest, kokku üle 1700 lehekülje. Käsikiri oli töö autori jaoks väga huvitav materjal. Mälestustes on põhjalik ülevaade seltsist ning seltsitegevusega seotud inimestest, seltsi võimalustest tegutseda, ajastule omast tegevust. Kodu-uurimuslikust seisukohast on meenutuste raamatul suur tähtsus. R. Vanatare ise arvas, et tema elulool on mõningane seos Karilatsi kultuuri ja majanduslooga, jättes pisikesegi jälje selle arengulukku. Antud uurimuse autori meelest on see väga tagasihoidlikult arvatud, sest sellise pühendumuse ja täpsusega kirjutatud raamat on tänapäeval hindamatu väärtusega. Kirjutatud mälestused aitavad saada ülevaate olnud ajast.

Rahvaraamatukogude ajalugu, üldist tausta ja raamatukogude tegevust töös uuritud perioodil aitas avada Kaljo-Olev Veskimägi oma raamatus „Kahte kappi on ühhetassa majas tarwis: leiwakappi ja ramatokappi. Eesti raamatukogude ajalugu“ (Veskimägi, 2000).

Töös on kasutatud andmeid raamatust „Võrumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus“ (1926). Raamat on järg varasemalt ilmunud raamatule „Tartumaa“. Võrumaa aines on kogutud 1922. aasta suvel Eesti Kirjanduse Seltsi Kodu-uurimise toimkonna poolt. Võrumaa kihelkondade uurimiseks saadeti välja 10 üliõpilast – stipendiaati. Raamatust leiab informatsiooni Võrumaa asendi, pindala, looduse ja inimeste kohta. Välja on toodud kihelkondade kaupa arvandmed. Raamatus kirjeldatud arvandmed põhinevad peamiselt Riigi Statistika Keskbüroo trükis avaldatud, kui ka avaldamata andmetel, lisaks ka maakonna ja linnavalitsuse statistikabüroode andmeil. Seltside ja ühingute nimekiri on koostatud Tartu-Võru Rahukogu registreerimisraamatu põhjal (Võrumaa, 1926).

Liivi Uuet'i poolt koostatud teatmik „Eesti haldusjaotus 20. sajandil“ võimaldas koostada ülevaate haldusjaotuse protsessidest töös käsitletaval perioodil, mis puudutasid Võrumaal asuvaid alasid.

Võrdlusena oli võimalik kasutada uurimistöid naabruses asuvate Vastse-Kuuste ja Kiidjärve raamatukogude kohta. Kiidjärve ja Vastse-Kuuste raamatukogude kohta on kirjutatud diplomitööd „Kiidjärve raamatukogud kuni 1991 aastani“ (Lorents, 2006) ja „Vastse-Kuuste raamatukogu ajalugu 1914-2001“ (Tohvri, 2004). Uurimistööd on üles ehitatud kronoloogiliselt, kirjeldades kindlal ajaperioodil raamatukogu tegevust. Külli Tohvri töö võimaldab saada rohkem võrdlusmaterjali, kuna uurimistöö algusperiood ühtib käesoleva uurimistöö ajaliste piiridega.

Silja Lorentsi töö on küll hilisemast perioodist, kuid ülevaatlikku materjali ja kohapõhist informatsiooni oli võimalik ka siit leida.

Kiidjärve koduloo uurijatelt on ilmunud kolm kogumikku. Viimati ilmunud „Kiidjärve kultuurielu“ (2010) kajastab Kiidjärve rahva mitmekülgset ühistegevust 1920ndatest aastatest 20. sajandi lõpuni.

Maanteemuuseumi kodulehelehel oli kajastatud seltsi tegemisi, kus omakorda leidis viide kohalikule ajalehele Võru Teatajale. Teavet Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ seltsielu kohta oli ajalehe numbrites ajavahemikul 1917-1927. Artiklites käsitleti teemasid, mis kajastasid seltsi tegemisi ja edusamme kümne aasta jooksul. Lisaks leidis seltsielu käsitlevaid tekste ajalehes „Postimees“ samast ajajärgust.

1.2 Paikkonnaga seonduvad taustaandmed

Kähri valla kohta pärinevad esimesed andmed 1839. aasta „Kähri mõisa protokolliraamatust 1839-1857“. Vald kandis nime Heimadra kuni tsaariaja lõpuni, mil valla nõumehed otsustasid vallale eesti keelse nime, „Kähri“, määrata. Kuni 1885. aastani koosnes Kähri vald kolmest sisuliselt eraldi asuvast lahustükist: Kähri, Karilatsi ja Sõreste. Eelpool nimetatud aastal eraldus Sõreste osa, sest Sõreste puhul oli tegemist pärusmõisaga ja Kähri oli kroonumõis (Eesti Ajaloo Arhiiv (EAA) 3371 1.39). 1920. aastal jaotati Kähri vald kaheks: lõunapoolne osa säilitas oma endise nime, kuna põhjapoolne osa moodustas Karilatsi nimelise valla (Võrumaa, 1926:15).

Eraldi Karilatsi valla moodustamisel 1920. aastal, oli Karilatsi külas olemas kõik kogukonnale hädavajalikud hooned: vallamaja, magasiait, vaestemaja ja koolitalu. Vald oli üks Võrumaa väiksemaid, siin oli 600 elanikku (Vanatäre, 1979:2). 1924. aastal ilmunud Postimehe artiklis kirjutatakse: „...*Vaimne elu selles uuestisündinud vallas pole mitte küll hiilgav, kui siiski rahuldav, sest meile käib 800 elaniku kohta 30-40 ajalehte, on oma postiagentuur ja telefon, mis mõlemad Karilatsi vallamajas asuvad. Posti saame neli korda nädalas Põlvast...*“ („Vaimne ja majanduslik elu Karilatsis“ (1924). *Postimees*, 9. detsember. Kasutatud 10.05.2016 <http://dea.nlib.ee/fullview.php?frameset=3&showset=1&wholepage=suur&pid=s387059&nid=46693&con=0>).

Põlva kihelkonda kuulunud Karilatsi valla suurus oli 2141,9 ha. Külasid oli Karilatsi vallas 11: Häätaru, Juuriku, Karilatsi, Kahru, Kelmi, Kõrriista, Kindsi, Koti, Põrste, Punnaku ja Voorepalu. Kihelkonna suurimaks vallaks oli Aleksandri vald 11625,1 ha. Naabruses asuva Kähri valla

suuruseks oli 2163,7 ha (Võrumaa, 1926: 199-200). Karilatsi külaga piirneva Vastse- Kuuste valla suurus oli 8703,7 ha, elanikke (28. detsembril 1922) 1582. Vastse-Kuuste vald kuulus Võnnu kihelkonda Tartumaal (Tartumaa, 1925:475). Talusid oli Karilatsi vallas 1927. aastal umbes 50, sama palju väikemaapidajaid ja popsnike. Talude keskmine suurus oli 120 vakamaad ning talude suuremaks sissetuleku allikaks oli lina- ja kartulikasvatus. Võru Teataja kirjutas lähemalt ka piimast raha tegemise võimalustest (Võru Teataja, 1927).

28. detsembril 1922. aastal toimunud rahvaloenduse andmeil oli Karilatsi vallas 730 elanikku, nendest mehi 359 ja naised 371, neist eestikeelseid elanikke 725 (mehi 357 ja naised 368), venekeelseid 1 (naisi 1), muukeelseid 4 (mehi 2 ja naised 2) (Võrumaa, 1926: 200).

Laadapäevi korraldati Karilatsis kaks korda aastas - 14. mail ja 12. novembril. Karilatsis asus 4-klassiline algkool, kus oli 80 õpilast ja 2 õpetajat. Karilatsi vallas loodi erinevaid seltsi. Esimene selts asutati 1907. aastal, mis oli tulekahju korral vastastikku abistamise selts. Järgnesid põllumeestekogu ja põllumeeste selts Kähris (1920) ning Karilatsis (1921). Rahaasutusi oli vallas üks. Aastal 1920 asutati vallas Masinatarvitajate ühing, kuhu kuulus 37 liiget. Edasi asutati Turbaühing 1922. aastal. Aasta hiljem moodustati 29 liikmega Piimaühing (1923), mille varandusena oli kirjas 204 lehma, väärtuseks 150 000 marka (Võrumaa, 1926: 200-203).

1931. aasta seisuga tegutsesid Karilatsis lisaks eelpool nimetatud seltsidele veel teisi seltsi. Kodukaitsega tegelesid Kaitseliidu Kompanii, Naiskodukaitse jaoskond ja Vabatahtlik Tuletõrje ühing. Rahaasju korraldas Karilatsi Ühispank. Kultuuriliselt ja poliitiliselt arendasid maal elu Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ ja ÜENÜ Karilatsi osakond ning Kaitseliidu Kompanii raames, kuid siiski iseseisva üksusena, puhkpillide orkester Karl Nemvaltsi juhatusel. Lisaks tegutses Kõlleste piimaühistu filiaalina koorejaam „Valli“ (Vanatare, 1979:76).

1938. aasta vallareformi tulemusel Karilatsi vald likvideeriti. Suurem jagu Karilatsi vallast koos valla põhilise varaga läks Kõlleste valla koosseisu. Kiidjärve valla koosseisu jäid Voorepalu, Karilatsi ja Kikka küla ning Kirisaare asula (Uuet, 2002: 66,73).

1919. aastal kasutati avanenud võimalusi ja muudeti vallaomavalitsuste piire. Muudatused algatati kohalikes vallavolikogudes ja kinnitati maakonnavalitsuses. Võrumaal eraldati Krootuse vald Karilatsi vallast. Jaanuarist 1922 nimetati Võrumaa Krootuse vald Kõlleste vallaks (Uuet, 2002: 28,36). Praegune Kõlleste vald asub Põlva maakonna loodeosas. Põhjas piirneb territoorium Tartu maakonna Kambja vallaga, kirdes Vastse-Kuuste vallaga, idas Põlva vallaga, lõunas Kanepi vallaga ja läänes Valgjärve vallaga. Kõlleste valla suurus on 150,1 km². Valla

halduskeskuseks on Krootuse küla, mis asub Põlva – Ihamaru - Saverna maantee ääres. Kõlleste valla territooriumil on 12 küla ja elanike asustustihedus on 7,5 in/km². Eesti taasiseseisvumisega otsustas volikogu taastada endise valla, kuigi uutes piirides, vana nimega "Kõlleste". 26. septembril 1991. a taastati Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega Kõlleste valla omavalitsuslik staatus (Kõlleste ...2016).

1.3 Eesti rahvaraamatukogude üldareng kuni aastani 1940

Eesti rahvusliku liikumise kandjaks oli maarahvas, kellest lähtusid kõik suuremad algatused ja ühissettevõtted. Eestlastest linnaelanikud olid oma allasurutud seisundist tingitult palju tagasihoidlikumad. Rahva asutatud raamatukogud said alguse maal ja maal toimus ka kiiremini raamatukogude areng (Veskimägi, 2000: 132-133).

Rahvaraamatukogud etendasid suurt osa rahva silmaringi laiendamisel ja kultuuritaseme tõstmisel. Raamatukogude loomine aktiveerus 20. sajandi algusaastail. Rahvaraamatukogu loojateks olid raamatukoguseltsid ja haridusseltsid.

Reguleerimist nõudis seltside, kui juriidiliste isikute registreerimine. Seltsidelt võis loota raamatukogude asutamist. „Võru Teataja“ artiklis „Edasi loomispäevilt“ kirjutatakse: *“/.../ Mõtted olid mitmelaadilised, kuid lõpuks jäädi peatuma rahvaraamatukoguseltsi juurde, sest kui raamatute läbi rahva hariduslik tasapind küllalt kõrgele on tõstetud, tõuseb tarvidus teiste eriseltside järele iseenesest/..”* (Võru Teataja, 1927) (Lisa 2).

Seltside registreerimise korra määras Ajutine Valitsus. Ajutise Valitsuse poolt 21. märtsil 1919. aastal vastu võetud „Seltside, ühisuste ja nende liitude registreerimise korra seaduse“ järgi sai asutatav selts tegevusloa sellelt ministeeriumilt, mille alla ta oma tegevuse sihilt kuulus. Varem töötanud seltsid, sh heategevad ja hoolekandeseltsid, pidid ennast ümber registreerima oma ringkonna rahukogus. Seltse registreerisid rahukogud, kellele tuli esitada põhikiri. Varem tegutsenud seltsidelt nõuti uuesti arvelevõtmist (Postimees nr 59 25.3.1919). Ümber registreerimine toimus aastatel 1919-1920. Alates 1926. aastast registreeris ja kogus infot seltside kohta siseministeeriumi juriidiliste isikute büroo (Veskimägi, 2000: 302). Registreerimisega sai raamatute õigusliku omamise fikseerida.

1920. aastate lõpus tegutses maal ligikaudu $\frac{3}{4}$ (71,1%) seltsidest (Kinkar, 1993: 17). 1922. aasta rahvaloenduse andmeil oli Võrumaal seltse ja ühinguid 94, neist rahvaraamatukogu seltse 15 (Võrumaa, 1926: 202).

Avalikkude Raamatukogude Seadus (edaspidi ARS) hakkas kehtima 01. jaanuaril 1925. aastal. Seaduse olulisem mõju oli kahes paragrahvis.

Esmalt § 2 nõudis, et avalikke raamatukogusid oleks sellisel hulgal, et need oleksid kõigile kättesaadavad. Vastavalt seaduselt tulenevale nõudele viis Haridusministeerium raamatukogude arvu linnades ja valdades kiiresti plaanitud 700-ni. Ilma seaduseta oleks selleks kulunud palju kauem aega (Veskimägi, 2000: 347).

Seaduse teine tugevaim külg oli see, et seadus ei kaotanud olemasolevaid traditsioone. Seadus ei hüljanud seltside raamatukogusid vaid oli nõus neid avalikeks tunnistama. Selleks, et seltsi raamatukogu oleks avalik tuli täita teatud tingimused. Üheks tingimuseks oli, et avaliku raamatukogu ülalpidaja pidi moodustama raamatukogu nõukogu. Nõukogu liikmeks pidid olema kolm omavalitsuse poolt valitud isikut ja kõik omavalitsuses asuvate raamatukogude juhatajad. Nõukogu ülesanneteks olid raamatukogu juhataja koostatud eelarve läbivaatamine, eelarve alusel soetatava kirjanduse ja vara nimekirja kinnitamine, raamatukogude korrashoiu jälgimine, raamatukogule prima toimetuleku jaoks toetuste otsimine, tegevusaruandega tutvumine. Nõukogu kodukorra kinnitas vastava maakonna või linna koolivalitsus (ARS §14).

Kui seadus rakendus, siis oli ligi $\frac{3}{4}$ raamatukogusid seltside omad (Veskimägi, 2000:347).

Peale seaduse jõustumist jagunesid raamatukogud kaheks. Neid, mis tegutsesid ARS-i alusel, nimetati avalikeks raamatukogudeks ja neid, mis võrku ei kuulunud, nimetati eraraamatukogudeks (Veskimägi, 2000: 347-348). Vastavalt seadusele maksis riik avalikele raamatukogudele toetust raamatute muretsemiseks. „§ 8. Riigi poolt määratakse iga aasta eelarve korras avalikkude raamatukogude toetamiseks vähemalt sama suur summa, kui omavalitsus on määranud raamatukogude tarvis eelmisel eelarve-aastal, kuid mitte üle 200 krooni ühele raamatukogule. Riigi poolt määratud summad lähevad ainult kirjanduse muretsemiseks“ (ARS).

Uute raamatukogude asutamiseks mingit toetust ette nähtud polnud. Seaduse järgi oli määratud miinimum, millest vähem ei tohtinud vald ega riik anda (ARS).

Võrumaal paistis silma seltside ebaühtlane jaotus maakonna eri osades. Maakonna loodeosas oli seltse registreeritud rohkem kui kaguosas. Tingitud oli see rahvastiku asustamistihedusest. Valdades, kus elas rahvast rohkem, oli koolivõrk tihedam ja seltse rohkem. Seltside suurima arvuga paistsid silma Räpina, Urvaste, Kanepi ja Põlva kihelkonnad. Vähem oli seltse Rõuge, Vastseliina ja Hargla kihelkonnas. Ligikaudu 16% seltsidest moodustasid rahvaraamatukogu

seltsid, millele lisandusid veel mitmesuguste teiste seltside juures olevad raamatukogud. Raamatukogusid leidis igas vallas üks või rohkem. Moodustades 8% kogu riigi raamatukogudest, vastas see arv enam — vähem normaalsetele oludele. Normaalseks peeti kui raamatukogu asus keskmiselt 4,5 km raadiuses (Võrumaa, 1926: 90-91).

Veskimäe andmetel oli Eesti Vabariigis 1920. aastal korraldatud küsitluse põhjal 188-l maaraamatukogul keskmine tegevusraadius 8,76 versta¹. Kõikumised üksikute maakondade vahel olid väikesed (Veskimägi, 2000: 270).

Tõuke raamatukogu või seltsi loomiseks andis kas kooliõpetaja või keegi laiema silmaringiga kirjandussõber. Näitena 1917. aastal ilmunud „Võrumaa Teataja“ artiklist saame muuhulgas lugeda: „/.../ Kooliõpetaja, preester kahmab kirjanduse järele, palub raamatuid, ajalehti, kirju. Aga kust neid võtta? Ajalehti ja raamatuid on linna jaoks, kuid vähe, õige vähe on neid küla jaoks. /.../“ („Hariduse puudus“ 5.05.1917 Võru Teataja nr 34).

1932. aastal oli Võrumaal avalikkude raamatukogude võrgus kokku 59 raamatukogu. Nendest seltside hallata 47 raamatukogu ja vallavalitsustel 12. Tartumaal tegutses kokku 95 raamatukogu, nendest seltsidel 70 raamatukogu ja vallavalitsustel 25 (Alas, 1933: 10). 1922. aasta rahvaloenduse andmeil oli Tartumaa, kui arvestada ainult valdade rahvastikku, 118 695 elanikuga suurim, Võrumaal oli elanikke 1700-1800 (Uuet, 2002:44-45). Sellega võib seletada ka Tartumaa suurema seltside arvu.

Kuigi seltsid ei suutnud aineliselt nii palju anda, kui omavalitsused, jäi raamatukogude korraldamise ja juhtimise põhirõhk siiski seltside kanda (Alas, 1933: 11). Lugejate arv kasvas maal kuni 1932. aastani, võrreldes 1931 aastaga 7,2%, kuid edaspidi suurenes lugejate arv ainult linnas (Veskimägi, 2000: 380).

Sissetulekut seltsidele ja neis tegutsevatele raamatukogudele andsid näitemüügid, peod ja näidendid. Paljudel seltsidel oli oma näiteringi varustus. Tehtud üritustest saadav sissetulek oli juhuslik. Vallalt saadavaid toetusi oli harva. Raamatukogud pidid olema maksulised. Seltside seisukohalt oligi maksuvõtmine täiesti õigustatud, sest raamatute ostmise, köitmine jne nõudsid kulutusi (Alas, 1933: 6). Lugemismaks pidi olema väike ja jõukohane, seepärast olenes kogusumma lugejate arvust.

¹ 1 verst = 1,066783 km

Lugemismaks võimaldas ressursse uute raamatute muretsemiseks. Raamatukogu suurus olenes sissetulekuist ja korraldajate hoolsusest (Veskimägi, 2000: 155). 1932. aastal oli Võrumaal viis raamatukogu, kus oli 1001-2500 raamatut; 40 raamatukogu sisaldas 501-1000 raamatut ja kuni 14 raamatukogu oli kuni 500 raamatuga (Alas, 1933: 12).

Avalike raamatukogude tase 1938/39. aastal oli järgmine: 736 raamatukogul oli 883 630 raamatut, 111 050 lugejat ja 1 935 400 laenutust. Ometigi ei olnud asjad korras ja arvamus avalike raamatukogude kriisiseisust oli üldlevinud. Põhjuseks võis olla raamatute kõrge hind ja riigi vähene toetus. Lugejate hulk kasvas kuni 1932. aastani, kuid edaspidi suurenes lugejate arv vaid linnades. Alates 1933. aastast hakkas lugejate hulk maal kahanema. Et toetada raamatute lugemist korraldati 1935-1936 raamatuaasta, mis ka tõstis lugejate arvu korraks. Näiteks oli 1931. aastal 61 616 lugejat, 1936. aastal 63 045 lugejat ja 1938. aastal 56930 lugejat. (Veskimägi, 2000: 380-381).

2. KARILATSI RAHVARAAMATUKOGU SELTSI „EDASI“ TEGEVUSE ÜLDÜLEVAADE

2.1 Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldareng

20. sajandi algul olid Eesti rahvaraamatukogude arengus olulisemad tegijad seltsid. Seltsid on olnud rahva vaimse püsimise keskmeks. Tänu seltsiliikumisele on kujunenud ja säilinud eestlaste kultuurilembus ja haridusjanu. Seltsitegevust on nimetatud riikluse kooliks. Seltsiliikumise põhimõtte on Eestis olnud läbi aegade väga lihtne: „Teha kõike seda, mis meeldib ja jätta tegemata see, mis ei meeldi“ (Minevikumälestusi 1998: 73).

Seltsi moodustamiseks esitasid Kähri valla elanikud Johannes Kirrepe (vallakirjutaja), Otto Torrop (kooliõpetaja) ja David Marga (talupidaja) 29. märtsil 1920. aastal Tartu-Võru Rahukogu registreerimise osakonnale palve registreerida Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ (Palve Seltsi kinnitamiseks Tartu- Võru Rahukogule 29.03.1920. a. Eesti Riigiarhiiv (ERA) 14-3-459). Seltsi registreerimise palve rahuldati 27. aprillil 1920 ning Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ kanti seltside, ühisuste ja liitude registrisse (ERA 14-3-459).

Päris üheselt ei ole võimalik määrata seltsi asutamise kuupäeva. Kui lähtuda ainult arhiiviallikatest, siis võib seltsi asutamise aastaks pidada 1920. Arhiividokumentidest ja artiklitest võib samas välja lugeda, et 1920. aastal võis olla tegu siiski seltsi uuesti registreerimisega. Et riigikorra vahetusega tulid seltsid ümber registreerida siis loeti seltsi tegevuse algust uue kuupäeva järgi. Varem tegutsenud seltsid pidid ennast ümber registreerima oma ringkonna rahukogus. Kuna selts oli registreeritud rahukogus, siis võiks järeldada, et tegemist võis olla varem tegutsenud seltsiga.

1906. aastal võeti Venemaal vastu „Seltside ja liitude ajutised eeskirjad”, mille kohaselt tuli selts registreerida ja põhikiri kinnitada kubermangu seltsiasjade nõukogus². Võimalik, et kui selts 1917. aastal faktiliselt asutati, ei jõutudki seda ametlikult registreerida, sest aeg oli juba piisavalt segane, pealegi ei olnud seltsi registreerimine eriti lihtne ja võttis aega. Sestap tegutsesid üsna paljud registreerimata. 1919. aastal vastu võetud "Seltside, ühisuste ja nende registreerimise korra" alusel pidid varem tegutsenud seltsid ennast ringkonna rahukohtus ümber registreerima, asutatav selts aga taotlema tegevusloa vastavalt ministeeriumilt. Rahukohtus registreerimine näitab, et ilmselt oli ikka tegemist varem tegutsenud seltsiga.

Võru Teatajas 20. augustil 1927 on ilmunud mahukas materjal „Edasi“ seltsi kohta. Artiklis „Edasi loomispäevilt“ kirjutatakse Edasi seltsi asutamise algusest. *“Oli suurepärasemaid augustikuu pühapäevi 1917 aastal. Hra D.M [David Marga – P.K] renditalu väikeses aias laua ümber istus rühmake küla ärksamaid tegelasi talupidaja enesega eesotsas. /.../ arutleti küsimuse kallal kuidas asutada Karilatsi mingisugune selts. /.../ (Lisa 2).* Artiklis antakse ülevaade, kuidas jõuti otsusele asutada just nimelt rahvaraamatukoguselts ja kuidas valiti seltsile nimi. Nime valimisel tekkis vaidlus. Siiski saadi lõpuks kokkuleppele. Selts oli oma tegemistes lähtunud alati nimest – edasi. Suurimaks saavutuseks peetakse 1500 köitelist raamatukogu (Võru Teataja, 1927: 1).

Võru Maakonnavalitsus saatis 8. detsembril 1922. aastal ringkirja nr 211994. Ringkiri sisaldas küsimust, et kas ja millal on raamatukoguselts Rahukogu poolt registreeritud. Kuigi seda ei küsitud, on Krootuse Rahvaraamatukogu Selts vastanud, et selts on asutatud 1906. aastal ja registreeritud 23. juulil 1920. aastal nr 622 all (Maakonnavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633.1.17 l. 224).

Samale küsimusele on vastanud Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts järgmist: selts on registreeritud 27. aprillil 1920. aastal nr 463 all (Maakonnavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633.1.17 l. 270). Vastav kinnitus seltsi asutamisest ilmus 29. septembril 1920. aastal Riigi Teatajas nr 191/152 (Lisa 3).

2 Liivimaa kubermangu seltsiasjade nõukogu asus Riias ja kahjuks neid materjale EAA pole. 1917. aasta kohta on EAA fondides üldse suhteliselt vähe materjale. Jooksvast tegevusest tuli aru anda politseile. Andmeid omaaegsel Võrumaal tegutsenud seltsi kohta Võrumaa politseivalitsuse materjalides puudusid (EAA 337 – Võrumaa politseivalitsus).

Seltsi aktiivsem periood jääb vahemikku 1920-1932. Avati lugemislaud, tehti näitemänge ja piduõhtuid. Korraldati kontserte ja kursusi. Lisaks tantsupidudele toimus ka arendavaid ja isamaalisi üritusi. Näiteks organiseeriti 1924. aastal „Eesti Vabariigi Iseseisvuse pühitsemise päeva“. Peeti kõne ja kanti ette ka näitemäng. Peo sissetulek oli 6155 marka ja väljaminek 4826 marka. (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ juhatuse koosolekute protokolliraamat PTM 302:1 l. 67;72). 1929. aastal korraldati ekskursioon Räpina põllumajandusnäitusele. Sõiduks kasutati Valgesoost pärit vendade Tällide veomasinat. Põlvast võeti peale pillimees Teppo, et sõit ikka lõbusalt läheks. Räpnas külastati näitust (Vanatare, 1964: 33). Tänu erinevatele tegevustele, mis suurendasid seltsi materiaalseid võimalusi, saadi ka rahaliselt hakkama, muretseti uusi raamatuid ja inventari.

Seltsi tegevust kajastatakse ka ajalehes. 1920. aasta 20. augusti ajalehes „Võrumaa Teataja“ kirjutatakse, et *„.../seltsi tegevuses vahetevahel on olnud puhkeaegu ja virelemisi, on tegevuste tagajärjed silmapaistvalt kogukad. Raamatukogu on võetud avalikkude raamatukogude võrku ja korraldatud uuemate nõuete järele. Eelarves on käesolevaks aastaks ette nähtud 10 000 marka uute raamatute muretsemiseks. /.../ Selts on samme astunud ka vabaharidustöö edendamiseks, korraldades huvitavaid arendavaid peoõhtuid, kõnekoosolekuid referaatidega ja tegelaste omavahelisi koosviibimisi. Seltsi juhtivamateks jõududeks on tema alguspäevist hakates olnud kooliõpetajad, ärksamaid peremehi ja vallasekretär“*

26. novembril 1933. aastal toimunud üldkoosolekul oli juba teemaks seltsi passiivne tegutsemine. Seda nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt. Oli peetud üks perekonnaõhtu, üks pidu ja üks maskeraad. Korraldatud üritused ei olnud andnud seltsile nimetamisväärset tulu. Tekkinud oli võlg raamatute muretsemise arvelt (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 14p). Samal ajal kui „Edasi“ tegevus hääbus, hoogustus Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse (edaspidi ÜENÜ) Karilatsi osakonna tegevus. ÜENÜ-l oli ka oma raamatukogu.

ÜENÜ oli Eestis 1919-1940 tegutsenud noorsoo-organisatsioon. Organisatsioon taotles noorte mitmekülgset arendamist ja praktiliste teadmiste andmist. Suurt rõhku pandi rahvakultuuri elustamisele ja sportimisele. ÜENÜ Karilatsi osakond loodi 1926. aastal (Vanatare 1964: 51). ÜENÜ vahepealsed aastad olid varjusurmas, kuid alates 1931. aastast hakati noorsoolastega aktiivselt ühingus üritusi korraldama (Lisa 4) (Ajakiri „Kolle“ nr 8/9 PTM 405:5 l. 68).

1932. aastal välja antud käsikirjalises ajakirjas „Kolle“³ nr 8/9 kirjutab Robert Vals (hiljem Vanatare), et suurim uhkus oli ÜENÜ Karilatsi osakonna raamatukogu, kus oli ligi 100 köidet korraldatuna vastavalt avalikkude raamatukogude seadusele. Kogus olnud raamatud ei olnud mingid tururomaanid ja väärtusetu praht, vaid kõrgeväärtuslikud õppe- ja käsiraamatud. Ühingu raamatukogus oli kirjandusest noorsoolastele eriti tähtis 4. liik (keel, kirjandus, kunst), mida oli isegi rohkem kui „Edasil“ (Ajakiri „Kolle“ nr 8/9 PTM 405:5 l. 68).

25. märtsil 1934. aastal peetud üldkoosolekul oli üheks päevakorrapunktiks Karilatsi Rahvaraamatukoguseltsi „Edasi“ avaliku raamatukoguna tegutsemise lõpetamine. Põhjuseks, kuna raamatukogu ei saa tegutseda seadusele vastavalt. Robert Vanatare tegi ettekande, kus tutvustas üldkoosolekule avalikule raamatukogule esitatavaid nõudeid. Ta nentis, et kahjuks Karilatsi avalik raamatukogu nendele nõuetele ei vasta. Kogus leidis palju kasutamiskõlbmatuid, lagunenuid ja mitteloetavaid raamatuid. Samuti puudus korralik liigitussüsteem. Tehti ettepanek moodustada raamatukogu korrastamise komisjon. Komisjoni kuulusid juhatus ja vallavalitsuse esindaja. Tehti ettepanek vana ja väärtusetu kirjandus enampakkumisel maha müüja ja täiesti kõlbmatud raamatud ära põletada. Korralikud raamatud tuli uuesti arvele võtta ja liigitada. Need raamatud, mis olid inimeste käes ja ei olnud lootust kätte saada, need nimekirjast kustutada (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 8p). Nii toimides püüti raamatukogu seadusega vastavusse viia ja edasi tegutseda avaliku raamatukoguna. Sama koosoleku kohta on R. Vanatare oma mälestustes kirjutanud: *“Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ poolvarjusurmas oleku tõttu oli liikmete hulgas võtnud maad äärmine passiivsus. Üldkoosolekule oli ilmunud ainult üheksa liiget. Põhikirja järgi oli koosolek otsustusvõimeline mistahes liikmete arvule kui kutsetel märgitud ajaks tunniajalise hilinemisega kvoorumit kokku ei tulnud. Seltsi juhatusse valiti kaheksa poolthäälega ja ühe vastuhäälega: R. Vals (Vanatare), A. Porro, E. Kask, D. Susi ja A. Joonas. Neist kolm esimest kuulusid ka ÜENÜ juhatusse. Minule langes seejuures osaks üks imelik kahepoolne ja vastuoluline osa, olles vallavalitsuse liige ja samal ajal seltsi juhatuses, kaitsta mõlemapoolseid huve. „Edasi“ selts oli muutumas vaid juriidiliseks ühikuks ja tuli silmas pidada raamatukogu kui kogu valla elanikkonna kultuuritarvete rahuldajat.“*

Vald maksis raamatukogule toetust 100 krooni ulatuses. Raamatukogu asus vallamajas ja kasutati ka vallamajas olevat saali ürituste läbiviimiseks ja koosolekuteks. Selle eest küsis vald

³ÜENÜ Karilatsi osakonna käsikirjaline väljaanne, mis ilmus 1931-1933. Kokku 12 numbrit. Ajakirja kirjutas R. Vanatare ise käsitsi 4-5 eksemplaris.

seltsilt renti, saadud toetus tuli vallale rendina tagasi maksta. Arvestades majanduslikku olukorda, polnud seltsil võimalik uusi raamatuid muretseda. Otsus, lõpetada leping tegutsemiseks avaliku raamatukoguna, võeti vastu ühel häälel. 27. jaanuaril 1935. aastal peetud koosolekul tehti ettepanek moodustada komisjon raamatukogu eemaldamiseks avalike raamatukogude võrgust. Otsust ei kinnitatud.

6. oktoobril 1935 korraldatud koosolekul kanti ette, et on saavutatud vallaga kokkulepe ja raamatukogu jääb siiski avalike raamatukogude nimekirja (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 1 6p-18). Uurimuse autor ei leidnud põhjuseid, miks otsust ei kinnitatud.

Aasta hiljem oli seltsil ikkagi raskusi otsuste ülesannete täitmisega. Liikmete arv oli vähenenud. 12. jaanuaril 1936. aastal peetud „Edasi“ juhatuse koosolekul tehti ettepanek liita Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ ÜENÜ Karilatsi osakonnaga.

ÜENÜ Karilatsi osakonna loomise juures olnud Robert Vanatare oli aktiivne noor. ÜENÜ loomisest kirjutab Vanatare järgmist: *./.../ Esitasin Ivaskile küsimuse kas me ei võiks Karilatsi ÜENÜ osakonna asutada. Ivask oli kibekähku nõus. See on ka karsklusmeelne organisatsioon kuid tegeleb ka teiste huvialadega ja nii saab igaiüks oma huvidele vastava haru või ringi valida ./.../ Juhatus oma koosseisult oleks pidanud olema tugevaim ja teovõimelisem, mis kohapeal võimalik, kuid ta ei õigustanud ennast. ÜENÜ Karilatsi osakond oli enneaegselt sündinud ja varjusurmas olev laps“ (Vanatare, 1964: 5-8). Oma mälestustes kirjutab ta peale Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ likvideerimist: *„See oli ÜENÜ-lastele visa võitluse vili ja triumf. See oli raske vaevaga saavutatud võit, mis oleks võinud olemata olla, kui ei oleks omal ajal noorte eneseavaldusi ja siirast tegutsemislusti piiratud./.../ Olin ju mina üks tema hauakaevajatest, kes oma esiklapsele, ÜENÜ Karilatsi osakonnale, nõudis eluruumi“.* (Vanatare, 1964: 51).*

Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegevus otsustati lõpetada 28. jaanuaril 1936. aastal toimunud üldkoosolekul. Otsus kinnitati ühel häälel. Otsustati uusi liikmeid mitte vastu võtta ja raamatukogu eest hoolitsemine jäeti Robert Vanatarele, kuni uute korraldusteni. Likvideerimisega seotud läbirääkimisteks ja lõpetamisega seotud asjaajamisteks volitati Robert Vanatare. Kõik lõpetamisega seotud tegevused jäeti Vanatare kohustuseks.

Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsil „Edasi“ oli vara 704 krooni ja 87 senti ning kohustusi 166 krooni ja 16 senti. Ülaltoodud vara anti üle ÜENÜ Karilatsi osakonnale. ÜENÜ Karilatsi

osakond kohustus tasuma Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ nõuded ja võlgnevused (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 18p-20).

Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsil „Edasi“ tegevusele aja tagant järgi vaadates oleks tõenäoliselt selts vastu pidanud 1940. aastani kui noored, kes olid seltsi eesotsas, poleks ÜENÜ Karilatsi osakonnas oma tegevusele kindlamat tuge saanud. ÜENÜ Karilatsi osakonna tegevus ei olnud algaastatel edukas. Ajakirjas „Kolle“ ilmunud artiklis Kurdab R. Vals */.../ et meie töö ei näita mitte pidevat tõusu, vaid saavutanud millalgi, nii umbes möödunud aasta lõpukuudel oma haripunkti ja sellest ajast peale nüüd muudkui loidub, soikub ja teeb järjekindlalt tagasiminekut nii organisatsiooni seesmises kui ka välises ja avalikus tegevuses ja ettekandeis. /.../ Kuid kõik need vaimlised ja majanduslikud saavutused ei suuda kaugeltki ületada seda moraalset võitu, mille oleme saavutanud ja mis selgelt juba selle lühikese aja sees on näidanud, et meie ülesseatud sihid ja eesmärk on olnud õiged, et noorsooliikumise tulevik seisab kuldkääril särava vikerkaarena ees* (Ajakiri „Kolle“ 8/9 PTM 405:5 l.68 - 69). Samas artiklis peetakse suureks saavutuseks raamatukogu kus on 1932. aasta suveks ligi 100 raamatut, mis kõik on korrastatud vastavalt avalikkude raamatukogude seadusele. Kas raamatukoguseltsi lõpetamist mõjutas kuidagi ka R. Vanatare seotus vallavalitsusega on raske öelda.

2.2 Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegevussuunad

Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ eesmärgiks oli üleüldist haridust tõsta. Põhikirjast lähtuvalt: *„Seltsi tegevuse abinõud oma sihi kättesaamiseks on järgmised: avada raamatukogu, lugemisetubasid, teemajasid ja toimepanda: piduõhtuid, näitemängusid, kontsertisid, näokatte pidusid, seltskonna hariduse kursuseid, rahvakoosolekuid, kõnesid, ettelugemisi, jalutuskäikusid ja õpereisisid.“* (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ põhikiri §3 ERA 14.3.459) (Lisa 5).

Seltsi põhikirjas fikseeritud ülesanded ja eesmärgid olid küllaltki kõrgelennulised, millest algusaastail jõuti suhteliselt palju ka realiseerida. Pidades silmas seltsi põhikirja oli seltsi peamiseks tegevuseks raamatukogu ja kõrvaltegevusteks pidude ja muude ürituste korraldamine. Selline tegutsemine oli tüüpiline käsitletud ajahetkel tegutsenud seltsidele. Võrreldes naabruses tegutsenud seltsidega oli raamatukogu seltside tegevus sarnane. Peeti pidusid, loenguid ja näitemänge, et seltsile sissetulekut muretseda. Selts sai oma sissetulekud liikmemaksudest, korjandustest, kingitustest, pidude sissetulekutest, loteriidest ja teistest ettevõtmistest.

Olemasolevate protokollide põhjal leidsid koosolekul käsitlemist erinevad teemad. Põhikirjast tulenevalt oli esikohal raamatukoguga seonduvad küsimused. Arutlusel olid Haridusministeeriumi poolt edastatud küsimustikud ja aruanded, kirjadele ja küsimustikele õigeaegsed vastamised, Haridusministeeriumi poolt eraldatud toetuste küsimused, raamatute köitmine, ajakirjade ja raamatute tellimine, raamatukogu inventuurid. Seltsi tegevusega seotud küsimused olid: seltsitegevuse aastaaruanded, eelarved, peetud pidude tulud ja kulud, majanduslikud küsimused jne. Protokollid on üldsõnalised ja ei anna terviklikku ülevaadet seltsi tegutsemisajast. Näiteks on protokollis kirjas, et peeti ära pidu, kirjas on palju saadi tulu ja palju oli kulutusi, kuid samas jääb selgusetuks mis pidu oli, kus peeti, palju rahvast oli jne. Teise näitena võib tuua raamatute tellimise. Kirjas on, et tuleks teha nimekiri ja on mainitud ka mis summas, aga nimekirja lisatud pole.

Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsil „Edasi“ oli Karilatsi ümbruskonna kultuurielu korraldamisel väga tähtis roll. Seltsi kuulus aktiivseid haritud inimesi, kes organiseerisid huvitavaid üritusi ja muretsesid raamatukogule vajalikku kirjandust. Seltsi eesotsas oli juhataja, kes valiti igal aastal juhatuse poolt. Selts korraldas sissetulekute saamiseks mitmesuguseid üritusi.

Lühike ülevaade juhatuse protokolliraamatust aastatel 1920-1927: 1920. aastal avati lugemislaud. Lugemislaud oli avatud igal tööpäeval kella 14-17 ja pühapäeval terve päev. 1921. aastal avati laste osakond Karilatsi kooli juures. Osakonna asutamiseks osteti 70 lasteraamatut. Raamatud anti üle Karilatsi kooliõpetajale Otto Torropile; tingimusel, et kool ise köidab raamatud. Raamatud jäid seltsi arvele. 1922. aastal pöörduti erinevate ajakirjade toimetuste poole palvega, et igast ilmunud eksemplarist üks „Edasi“ seltsi lugemislauale saadetak. Aasta jooksul peeti neli pidu. Haridusministeeriumi kirjas nr 24977, välja antud 30.10.1923. a, määrati seltsile toetust 2000 marka. Toetuse saamiseks tuli seltsil koostada eestikeelsete raamatute nimekiri, mis pidi sisaldama raamatuid 3000 marga väärtuses. 1924. aastal kinkis Haridusministeerium seltsile 35 raamatut 4145 marga väärtuses. 1925. aastal otsustati seltsile muretseda lipp. Haridusosakonna ringkirja nr 2237 13.02.1926. a põhjal paluti ministeeriumilt toetust 5000 marka. Toetust sooviti saada raamatute näol. Rahvaraamatukogude seaduse põhjal võis Haridusministeerium saata toetusena raamatuid. Põhjuseks see, et Haridusministeerium sai kirjastustelt raamatuid osta soodsama hinnaga (Karilatsi Rahvaraamatukogu „Edasi“ Seltsi juhatuse protokollid 1920-1927. PTM 302:1).

Seltsi liikmeteks võisid olla kõik isikud, kellel seaduse poolt selleks piiranguid polnud. Liikmeks soovija pidi teavitama Seltsi Eestseisust. Kui Seltsi Eestseisus isikut vastu võtta ei tahtnud,

otsustas vastuvõtmise küsimuse üldkoosolek. Põhikirja järgi kutsuti üldkoosolek kokku mitte vähem kui kaks korda aastas, jaanuaris ja juunis. Võrreldes aastaid 1928-1937 võib näha, et vastavalt põhikirjale toimusid koosolekud kaks korda aastas aastatel 1928, 1930 ja 1935. Teistel aastatel korraldati koosolekuid üks kord aastas. Koosolekute toimumise sagedus on näha tabelis nr 1.

Tabel 1. Üldkoosolekute toimumised 1928 -1937. a

Toimumise aeg	Koosolekute arv aastas
1928	2
1929	1
1930	3
1931	1
1932	1
1933	1
1934	1
1935	2
1936	1
1937	1

(Koostamisalus: Üldkoosolekute protokolliraamat PTM 302:7 l. 3- 20)

Iga aastane liikmemaks tuli maksta esimesel poolaastal (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ põhikiri ERA 14.3.459).

Lisaks põhitegevusele andis selts laenu. Näiteks 5. augustil 1923 peetud üldkoosolekul otsustati 25 000 marka panna Tartu Hoiulaenu Ühistusse. Vald pöördus seltsi juhatuse poole taotlusega, et ülalmainitud summa laenataks vallale. Juhatuse leidis, et kasulik on laenata vallale, kui Tartu Hoiulaenu Ühistule. Tingimuseks seati, et laen makstakse tagasi kolme kuu möödudes. Laenuprotsendiks määrati 10%. Laenuprotsenti hakati arvestama alates 15.08.1923 (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 63).

10. mail 1924. aastal maksis Karilatsi vallavalitsus laenu tagasi. Laenu eest saadud protsent oli 2010 marka. Kokku maksti Karilatsi Rahvaraamatukogu seltsile tagasi 27 010 marka. (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 79).

Selts võttis osa ka maakonnas toimuvatest koosolekutest ja kongressidest. Näiteks 27-28. jaanuaril 1924. aastal korraldatud Põlva Kihelkonna kongressile saadeti seltsi esindajatena Robert Lobona ja Marie Sock (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 67). Protokollist ei selgu kongressi teemad.

Raamatukoguseltsil oli oluline osa rahva haridusliku ja kultuurilise elu täiendamisel. Raamatukogude praktilise tegevuse pidev areng andis suurema teadlikkuse. Seltsi raamatukogu peeti kõige korralikumaks ümbruskonnas. Rahvaraamatukogu selts astus samme ka vabaharidustöö edendamiseks. Korraldati huvitavaid ja arendavaid peoõhtuid, kõnekoosolekuid referaatidega ja tegelaste omavahelisi koosviibimisi. Kümne aasta jooksul korraldati ligi sada loengut, kursust ja pidu. Kõik need üritused andsid kohalikule rahvale ettevõtlikust ja teotahet. Ära märgiti ka seltsi mõju vana koolimaja ümberehitamisel ja õpetajate maja ehitamisel. Ehitused läksid vallale maksma miljon marka. Seltsi juhtivateks jõududeks on olnud juba alguspäevilt kooliõpetajad, ärksamad talupidajad ja vallasekretär. Vallasekretär on tegelenud seltsiga juba kaheksa aastat ja jõudumööda üritustel kaasa löönud. Juhatuses koosseis 1927. aastal: esimees Albert Ivask, abiesimees August Kukk, sekretär Rudolf Hallik, abisekretär Meeta Haidak, koguhoidja Emeline Hallik, laekahoidja Kusav Luik, abilaekahoidja Friedrich Sock (Karilatsi haridus- ja seltskondlikust tegevusest (1927) *Võru Teataja*, 20. august. Kasutatud 15.02.2016 <http://dea.nlib.ee/fullview.php?frameset=3&showset=1&wholepage=suur&pid=s228866&nid=85537>).

Karilatsi Rahvaraamatukoguseltsil „Edasi“ pidude korraldamise kohaks kasutati erinevaid ruume. Üritusi organiseeriti koolimajas, vallamajas, seltside kodus „Ühisus“, Tõdu mõisas. Arutlusel oli seltsile oma maja ostmise. 17. juulil 1928 toimunud üldkoosolekul oli temaks Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ maja küsimus: kas seltsile uus maja ehitada või Karilatsi vallalt magasiait ümberehituseks osta. Valla magasiaita ei pidanud paljud sobivaks just asukoha poolest. Samuti ei olnud teada, millised tingimused valla volikogu seab. Koosolijate poolt arvati, et seltsimaja ehitamine ei ole mõistlik. Tehti ettepanek tutvuda ümbruskonnas müügis olevate hoonetega, et millised võiksid seltsimajaks sobida.

Hääletusele läks kaks ettepanekut:

1. Hra O. Torropi ettepanek oli kuulata ära Karilatsi vallavalitsuse ettepanek, et millistel tingimustel oleks vald nõus „Edasi“ seltsile magasiaita andma.
2. Hra A. Joonase ettepanek oli, et otsida seltsile selline maja, mis oleks soodsalt saada ja seltsile ümberehituseks sobiv.

Esimene ettepanek võetakse 17 poolthäälega ja teine ettepanek 18 poolthäälega vastu. Vastu ei ole keegi. R. Valsi poolt tehakse ettepanek, et hääletamisel olnud küsimuste läbiviimiseks moodustada kolme liikmeline komisjon. Komisjoni hääletati P. Lobona, K. Luik, A. Joonas

(Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 5-6). 10.02.1929 peetud üldkoosolekul leitakse, et seltsil puudub raha seltsimaja ehitamiseks. Ehitamise mõttest ei loobuta vaid püütakse siiski leida vahendeid maja ehitamiseks (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 7). 27.07.1930 toimunud erakorralisel üldkoosolekul oli arutlusel taas seltsimaja küsimus. Fr. Sock andis teada, et seltsil ei ole rahalisi vahendeid, et seltsimaja osta. Hääletuse tulemusel otsustati seltsimaja mitte osta (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 8p).

Seltsid pakkusid maal võimalust korraldada erinevaid üritusi, näitemänge ja organiseerida kontserte. Eeskavade koostamine ja tekstide õppimine aitas kaasa nii haridusliku kasvatuses poold ja täitsid ka nagu koolituslikku külge ning ühtlasi olid meelelahustuslikud. Läbi huvitegevuse oli võimalik õppida ja täiendada teadmisi. Vabaharidus pidi saama tõhusaks kodanikukasvatuse vahendiks, sisendamaks elanikkonnas, esmajoones noortes, austust ja lugupidamist oma maa, rahva ja tema kultuuri vastu (Kinkar,1993: 24).

Võrdluseks võiks tuua Kiidjärve rahvaseltsi „Kalju“ 1924 ja 1925. aastal peetud peod. 1924. aastal korraldati kaks pidu ja 1925. aastal viis pidu (Pikk, 2010:4)⁴. Samal perioodil Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsis „Edasi“ on 1924. aastal peetud seitse pidu ja 1925. aastal kolm pidu. Peamiselt olid peo teemaks kas näokattepidu või perekonnaõhtu, tehti ka näitemänge.

Haridusseltside põhiliseks ülesandeks oligi kultuurhariduslik kasvatus, et noortele õpetada austust oma kultuuri ja rahva vastu.

⁴ 7. veebruaril 1926 otsustati vana seltsi tegevus lõpetada ja uus asutada. Seltsi varandus anti üle uuele seltsile (Pikk, 2010:4).

3. SELTSI RAAMATUKOGUNDUSEGA SEONDUV TEGEVUS

3.1 Raamatukogu komplekteerimine

Raamatukogude kujunemisel oli suureks probleemiks kirjanduse muretsemine. Järgnevatel aastatel muutus teoste hankimine juba ühtlasemaks. Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ sai kirjanduse soetamiseks toetust Haridusministeeriumist ja omavalitsuselt, raamatute ostuks kasutati seltsi raha. Lisaks toetusele saadi Haridusministeeriumilt raamatuid ka kingituseks.

21. novembril 1921 andis Haridusministeeriumi Koolivalitsus teada oma otsusest Võru maakonna töötavatele raamatukogudele, mida on nimekirja alusel 36, määrata toetust 36 000 marka. Summa paluti jagada ainult võrgukavas äramärgitud töötavate raamatukogude vahel. Igale raamatukogule eraldati 1000 marka ja märgiti ära, et toetussumma eest ostetaks ainult uusi raamatuid. Toetussumma kohta peavad raamatukogud esitama Haridusministeeriumile aruande. Lisatud oli raamatukogude nimekiri, kes toetust saavad. Saajate nimekirjas oli ka Raamatukoguselts „Edasi“ (Maakonnaavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633.1.356: 150b, 152). Toetussummade arvel varustas raamatukogusid raamatutega ka Eesti Kirjanduse Selts. 1925. aastal toetas Haridusministeerium Võrumaal 66 raamatukogu kokku summas 241 000 marka (Võrumaa, 1926: 92).

Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ arhiivis säilinud materjalide põhjal sai selts riigilt toetusi järgnevalt: 1921. aastal saadi 1000 marka (Maakonnaavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633. 1.17 l. 160), seltsi kassast lisati 50 marka raamatute ostuks ja 500 marka raamatute köitmismaterjali ostuks (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 27).

1923. aastal saadi toetust riigilt 2000 marka (Maakonnaavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633. 1.17 l 304,306). Toetust määrati nimetatud summas, aga raamatuid sai valida 3000 marga eest, kuna Haridusministeerium sai raamatuid odavamalt soetada (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 65).

1924. aastal kingiti riigi poolt 35 raamatut hinnaga 4145 marka (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 76p). 1925. aastal andis Haridusministeerium 25 raamatut 3763 marga ja 75 penni eest ja vallavalitsuse poolt saadi toetusena 1900 marga eest raamatuid (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 106). Kirjas ei ole millised raamatud kingiti raamatukogule. Näitena saab tuua raamatuid, mis kingiti kaks aastat hiljem Vastse-Kuuste raamatukogule. 1926 aastal sai Vastse-Kuuste raamatukogu riigilt kingituseks seitse raamatut: „Usupuhastus eestlaste maal“ (1924), „Martin Luther“ (1924), „Eesti lauluvara (1925), „Ajakohane kodulinnukasvatus“ (1925) „Viru lauliku laulud“ 2. trükk (1926), „Kogutud luuletused“ (1925), „C. R. Jakobsoni elu ja tegevus“ (1925) (Tohvri, 2004: 16).

1926. aastal otsustati pöörduda Maakonnaavalitsuse Haridusosakonna poole palvega riikliku toetuse saamiseks 5000 marga ulatuses Ringkiri nr 2231 13.02.1926 põhjal (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 109). Toetuse saamise kohta viited puuduvad.

Ministeeriumi poolt eraldatud vahenditele lisaks muretseti raamatuid ka seltsi rahade eest. Näiteks osteti G. Rohti raamatukauplusest 38 raamatut summas 448 marka (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 8).

Võru Teatajas ilmunud artiklist „Karilatsi haridus- ja seltskondlikust tegevusest“ saab lugeda, et 1927. aastal oli Karilatsi valla eelarves „Edasi“ seltsile raamatute muretsemiseks ette nähtud 10 000 marka“ (Võru Teataja, 1927: 1). Arhiiviallikatest ei selgu milliseid raamatuid muretseti. Võib oletada, et selle raha eest saadi raamatukogu täiendada 70-80 raamatu võrra (Maakonnaavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633). Selts leidis ise ka vahendeid raamatute ostmiseks. Seltsi toetus raamatute ostmiseks oli väike, moodustades näiteks 1921. aastal saadud toetuse kogusummast 5% (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 27). Summad raamatute muretsemiseks on samuti uuritud aastate lõikes kasvanud.

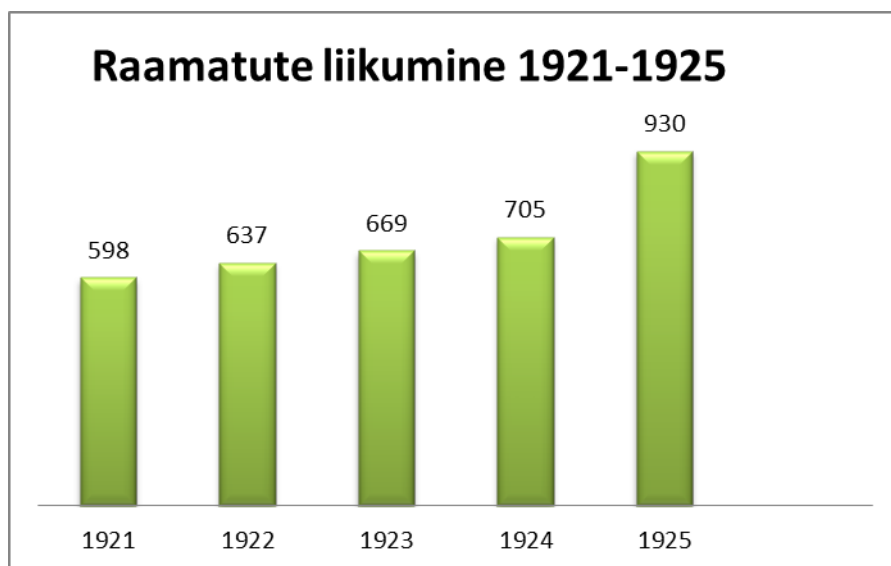
25. jaanuaril 1931. aastal peetud üldkoosolekul oli ühe punktina kirjas otsus tellida k/ü „Looduse“ kirjastuses ilmuv raamatusari „Looduse kroonine romaan“ ja „Looduse“ Universaal - Biblioteek (LUB) (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 10). Ajakirjas „Eesti Naine“ 1929. aastal välja antud novembrikuu numbris tutvustatakse „LUB“ kui igapäevase hinnalt kättesaadavat odavat ajakirja. Ajakirja ülesandeks oli tutvustada eesti lugejaskonnale välismaa klassikute ja ilukirjanduse uudisteoseid. Ajakiri ilmus igal laupäeval ja maksis 25 senti (Eesti Naine, 1929).

Juhatuse protokollide põhjal saab teha ülevaate raamatute liikumisest aastatel 1920 kuni 1925:

- ✓ 24.01.1921. a seisuga oli seltsil raamatuid 598. Koosolekul otsustati juurde osta lasteraamatuid 1000 marga eest (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 4-9).
- ✓ 1922. aasta 01. jaanuari seisuga oli raamatukogul 613 raamatut (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 25p).
- ✓ 31. detsembril 1922. aastal oli raamatukogu üleandmisel uuele juhatajale 637 raamatut. Nendest köidetud oli 516, 6 raamatut oli 3 eksemplaris, 32 raamatut oli 2 eksemplaris ja köitmata oli 32 eksemplari. 70 lasteraamatut oli koolimaja juures ja 12 raamatut oli lugejate käes (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 45).
- ✓ 1923. aasta lõpuks oli aruande järgi raamatuid 669. Nendest osteti näitemängu raamatuid 34 (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 68p,69).
- ✓ 1924. aasta lõpuks oli raamatukogul raamatuid 705 (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 87p).
- ✓ 1925. aastaaruande põhjal oli raamatukogul raamatuid 930. Uusi raamatuid osteti 145. Vallavalitsuselt saadi toetusena 1900 marga eest raamatuid (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat PTM302:11.106)

Juhatuse protokolliraamat ei sisalda andmeid uute raamatute lisandumisest hilisemate aastate kohta.

Raamatukogule hangiti ka kasutatud raamatuid, et kogu täiendada. R. Vanatare mälestustest: „1925. aastal oli tehtud seltsile karuteene ja ostetud Rõngus pankrotti läinud Osvald Kelti laenuraamatukogu, ajast ja arust ning rãbaldunud raamatud. Raamatukogu asus vallamajas ja vallasekretãr Rudolf Hallik selle müügitehingu tegi“ (Vanatare, 1979: 552).

Joonis 1 Raamatute liikumine 1921-1925 (Allikas: Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1)

Juhatus protokollide põhjal võib tõdeda, et aastatel 1920-1925 suurenes raamatute arv (Joonis 1). Kasv on olnud aeglane kuid suhteliselt stabiilne. Võrreldes 1921. aastaga on 1922. aastal 39 raamatut rohkem, tõus 6%. 1923. aastal on kasv olnud 32 raamatu, tõus 5%, 1924. aastal 36 raamatu võrra, tõus 5,3%. 1925. aastal on raamatute kasv eelnenud aastaga tõusnud 235 raamatu võrra, tõus 32%. Põhjusteks võivad olla vallalt saadud toetus ja kasutatud raamatute ostmine. Arhiiviallikate põhjal saab analüüsida antud aastaid. Detailsemat võrdlust pole võimalik välja tuua, kuna võrdlusmaterjal puudub.

Raamatukogu päevakorras oli tihti ajalehtede ja ajakirjade tellimine. Ajalehti telliti paari kuu kaupa ja seltsi rahade eest. Näiteks telliti 1920. aastal algselt kolm ajalehte: „Postimees“ ühe kuu peale hinnaga 50 marka, „Vaba Maa“ kahe kuu peale hinnaga 100 marka ja „Sotsiaaldemokraat“ samuti kahe kuu peale hinnaga 100 marka. Kokku summas 250 marka (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 2- 2p).

Kuna lugejaid oli vähe, siis edaspidi telliti üks ajaleht korraga. 11. jaanuaril 1921. aastal peetud koosoleku protokollist selgub, et otsustati tellida ajaleht „Sotsiaaldemokraat“ kolme kuu peale. 16. veebruaril 1922. aastal telliti „Postimees“ kolme kuu peale ja alates 1. juulist 1922 telliti uuesti „Postimees“ kolme kuu peale. Selts pöördus ka ajakirjade toimetuste poole palvega, et ilmunud ajakirjadest üks tasuta „Edasi“ seltsile saadetaks (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 29-35p). Lisaks ajalehetele telliti raamatukogule veel ajakirjad: „Naisterahva soov“ - moe, kirjanduse, kunsti ja teaduse ajakiri naistele, „Kodu“ – perekondlik kirjanduse, teaduse ja kunsti ajakiri, ajalehed „Ühistegelised Uudised“ – ühistegelise ja majanduslik rahvaleht ja „Waba Maa“.

Eesti soovitatavate raamatute nimestikud ulatuvad tagasi meie raamatukogude tekkimise aega. Kui võiks arvata, et bibliograafia ülesandeks on näidata, mida võiks raamatukogudesse muretseda, siis tegelikkuses see nii ei olnud. Pigem näitasid bibliograafiad, mis raamatud on ilmunud. Raamatute kiire tootmine ja raamatukogude kitsad olud, samuti ka see, et raamatukogusse pole kõike tarvis muretseda, teeb raamatukoguhoidja valiku raskeks. Samuti ei ole raamatukoguhoidjal võimalik tihti raamatuid enne ostmist näha. Soovitatavate raamatute nimestikud aitavad raamatukoguhoidjal valikut teha. Nimestikud on suures osas mõeldud avalike raamatukogude jaoks (Antik, 1937: 1-4).

28. veebruaril 1924. aastal saadetud ringkirjas oli Haridusministeeriumi haridusnõunik Friedrich Vollard Mikkelsaar mures raamatukogudesse ostetava kirjanduse väärtuse üle. Ta kirjutas: „... raamatukogusid täiendatakse alaväärtusliku kirjandusega. Parem kirjandus aga, mis lugejas huvi võiks äratada, tema maitset harida, silmaringi laiendada, kogemusi rohkendada, teda raamatu sõbraks teha, teda igakülgselt kasvatada ja harida, vedeleb kirjastuste ladudes surnud kapitalina, sulgedes võimalusi uue väärtkirjanduse juurde muretsemiseks“ (Maakonnaavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633. 1.17 l. 372). Kirjale oli lisatud soovituslik nimekiri mis sisaldas eesti keeles ilmunud parema algupärase ja tõlkekirjanduse nimestikku noorsoo tarvis. Nimestik oli kolme vanusejärku jaotatud, millest vanema astme kirjandus moodustas rahvaraamatukogude põhinimestiku. Näiteks olid ära märgitud järgmised liigid: ajakirjad, ilukirjanduslikud raamatud eesti autoritelt, maailmakirjandust, rahvalik teaduslikud raamatud ja noorsookirjandus. (Maakonnaavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused ERA 2633. 1.17 l. 372-383). Iga liigi all oli märgitud ka nimekiri konkreetsetest ajakirjadest ja raamatutest mida

soovitati. Säilinud on kolm nimekirja. Allikatest ei selgu, milline nimekiri millisele vanusegrupile oli mõeldud.

Esimeseks Eesti soovitatavate raamatute nimestikuks oli ajalehes „Olevik“ 1882. aastal nr 43 ilmunud nimestik. Artiklis antakse soovitusi kuidas raamatukogu avada, kuhu avada ja kes võiks raamatukogu pidada. Nimestik loodi selleks, et raamatukogu oleks lihtsam avada. Antud nimekiri võimaldas moodustada väikese, keskmise või suure raamatukogu. Nimekiri oli soovituslik (Olevik, 1882).

Aleksander Sibul juhtis tähelepanu 1927. aastal Eesti Haridusliidu korraldatud 2. hariduskongressil, et raamatute valik avalikes raamatukogudes on „halb ja juhuslik“, Haridusliidul tuleks asuda soovitusnimekirja tegema (Veskimägi, 2000: 370).

Raamatukogude mitteväärtuslikku kirjanduse muretsemise põhjuseks arvati olevat teadmatus ja kirjanduse mittetundmine. Sama probleemi on ka kirjeldatud raamatus Võrumaa. Raamatukogudes on vähe raamatuid ja need, mis on, pole valitud asjatundlikult. Valitud raamatud ei rahulda kõikide lugejate huvisid ja seeläbi puudub ka raamatukogu kasutajate hariv ja kasvatav mõju (Võrumaa, 1926: 92). Kindlasti oli ka põhjuseks õpetatud raamatukoguhoidjate puudumine.

1929. aasta septembrikuu „Eesti Naises“ on ära märgitud, et Eesti Kirjanduse Selts, „Noor Eesti“, K/Ü „Loodus“ ja K/Ü „Valik“ jt on hakanud rõhku panema tõlkekirjanduse peale. „*Hää raamat on parim sõber, seda peame ikka meeles pidama*“ (Eesti Naine, 1929).

Kui palju arvestati soovituslike nimekirjadega ja kas need soovituslikus nimekirjas olevad raamatud olemas olid, töö autoril ei õnnestunud leida. Haridusministeeriumilt saadetud kirjas küll palutakse raamatukogudel tagasi saata aruanne soetatud raamatute kohta kuid arhiivimaterjalide hulgas Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi kohta sellised nimekirjad puuduvad. Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokollidest I siiski mõned viited tellitud raamatutele. Näiteks: 1923. aastal osteti raamatukogule 18-köiteline „Põllutöö instruktorid“, mille maksumus oli 1405 marka. 15. juunil 1926. aastal toimunud juhatuse koosolekul otsustati raamatukogu täiendada uute raamatutega: „Suguhaigused“, „Härä Arne varandus“, „Ajamasin“ (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 110p).

Põlva Talurahvamuuseumis on säilinud Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ raamatukogust üks raamat, „Seebikeetmise täieline õpetus“.

Raamatukogu komplekteerimine sõltus suures osas omavalitusest ja riigilt saadud toetustest. Tegu oli uuritud perioodil tüüpilise raamatukoguga. Raamatukogu tase oli hea. Selle kohta leiab ajalehest Võrumaa Teataja kinnituse. Lehes kirjutatakse: *“/.../ Üldse võib seltsi raamatukogu kõige korralikumas kogu ümbruskonnas tunnistada. /.../ (Karilatsi haridus- ja seltskondlikust tegevusest (1927) Võru Teataja, 20. august. Kasutatud 15.02.2016<http://dea.nlib.ee/fullview.php?frameset=3&showset=1&wholepage=suur&pid=s228866&nid=85537>).*

Haridusministeerium toetas raamatuvaliku rikastamist ja koguni osales selles. Ministeeriumi rahvahariduse osakond tellis välissaadikute kaudu välismaalt paremaid rahvaraamatuid tõlkimiseks eesti keelde (Veskimägi, 2000: 297). Üldiselt oli raamatukogude komplekteerimine probleemne, kuna puudus vajalik materiaalne ressurss ja ka töötajate teadmatus või oskamatus. Samas inimesed, kes tegelesid raamatukogude täiendamisega, üritasid seda nii hästi kui võimalik ja leida selleks vahendeid.

3.2 Raamatukogu asupaik, inventar, säilitamistingimused

Võrumaa raamatukoguseltsid olid 1920. aastate keskel koondunud kirikute ümbrusesse, alevikesse või vallamajade ümbrusesse (Võrumaa 1926:90). Põhjuseks võib pidada seda, et raamatukoguseltsidel enamasti puudus oma maja.

Valdade koondamisega rahalised võimalused muutusid kehvemaks ja Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ otsustas oma maja mitte osta. Enamasti asus raamatukogu kas valla- või koolimajas ning seltsi asutamise algaastail ka raamatukogu juhataja talus (Daniel Paabo). Kasutati seal olevat inventari.

Raamatuteapidamine asusid kas klassis, eesruumis või mujal nurgas, eraldi hoiuruume polnud. Lisaks võis raamatukogu asuda samas majas, kus elas raamatukogu juhataja. Näiteks 1922. aasta Haridusministeeriumi ringkirja vastuseks, et kus raamatukogu asub, on vastatud, et Daniel Paabo ruumides. Daniel Paabo (talupidaja) oli 1922. aastal raamatukogu juhataja. 1924-1937. aastani

asus raamatukogu vallamajas (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1).

Raamatute säilitamisele ei tulnud kasuks ka puudulik inventar. Isegi kui riigi poolt raha eraldati, oli see mõeldud raamatute soetamiseks. Muud kulutused olid seltsi kanda. Raamatukogudele mingit spetsiaalset raamatute hoidmiseks mõeldud inventari polnud. Sellepärast pidi iga raamatukogu ise inventari muretsema.

Nii oli 7. detsembri 1920 koosolekul arutlusel raamatukapi muretsemine. *„Et raamatukappi ei ole ja raamatud väga lohakas korras, otsustatakse raamatuhooldmise jaoks raamaturiiuul muretseda“* (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 6p). Et see ka teoks sai, on näha 29. detsembril 1920. aasta koosoleku protokollist. *„Raamaturiiuuli jaoks on laudu kingitud. K. Luik - üks laud 11/2 tolli pikkus 24 jalga, O. Kukk - üks laud 1 toll ja 22 jalga pikk. Hra Pilberg on riiuuli seltsile ilma tasuta teinud. Maksta tuleb ainult värvi ja värnitsa eest“* (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 8p). Inventar oli endiselt aktuaalne 1924. aastal. Näitena olemasolevast inventarist saab 14. veebruaril 1924. aastal peetud juhatuse koosolekul uuele juhatusele üle antud raamatukogu tegevusega seotud inventari nimekirjast: üks raamatu riiuul, üks lae lamp, üks nurga tempel, üks seltsi pitsat, üks templi värvi padi, raamatute nimekirjad tähestiku järgi s.o. iga raamatu väljaandmise järjekorras üheksa tükki, üks raamatute lugejate nimekiri, üks raamatuhooldmise kapp (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 68-69p).

26. veebruaril 1924 peetud juhatuse koosolekul oli päevakorras kapi muretsemine. Kuna raamatukogu toodi üle vallamajja siis: */.../ niisuguses käidavas kohas pole raamatud lahtisel riiuulil küllalt kindlas kohas /.../ otsustati osta August Kelti käest üks pruun kapp, mille ostuhinnaks jäi 2200 marka. Kapp lähemal ajal vallamajja toimetada* (PTM 302:1 l. 72p). Inventari eest vastutas seltsi juhatus (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ üldkoosolekute protokolliraamat. PTM 302:7 l. 8). Hilisema aja kohta aruannetes inventari kohta andmed puuduvad.

Raamatute säilitamisel oli ruumidel suur tähtsus. Raamatud olid kallid ja neid püüti säilitada võimalikult hästi. Raamatuid muretseti köitmata kujul kuna nii oli odavam. Näiteks

Haridusministeeriumi poolt kingitud raamatud lasti ära köita Rudolf Sirgel⁵ järgmise tasu eest: raamat kuni 150 lehte, iga raamatu pealt 15 marka ja rohkem kui 150 lehte, iga raamatu pealt 20 marka (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat. PTM 302:1 l. 76p). Raamatute köitmisega tegeles ka Robert Vanatare. Pressi raamatute köitmiseks ostis R. Vanatarele isa, Gustav Vestbergi käest, kes oli ise varem köitnud raamatuid „Edasi“ seltsile. Gustav Vestberg hiljem loobus raamatute köitmisest, kuna köitmise eest maksti väga vähe (Vanatare, 1979: 506-508).

Parema säilitamise tagamiseks olid kodukorras punktid, kuidas raamatuid hoida. Raamatuid ei võinud määrida, rikkuda ega lõhkuda. Raamatukogust raamatuid viies ja ka tagasi tuues oli soovitatav raamatud paberisse pakkida. Samuti oli soovitatav lugemise ajaks raamatule paber ümber panna. Raamatukogu juhataja ei võinud anda raamatuid perekondadesse, kus põeti kergesti nakkavaid haigusi. Kui siiski lugeja haigeks jäi, pidi ta teavitama juhatajat raamatuid tagasi tuues. Raamatukogu juhataja pidi need raamatud enne desinfitseerima, kui need uuesti laenutusse läksid (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ avaliku raamatukogu kodukord PTM 302:8).

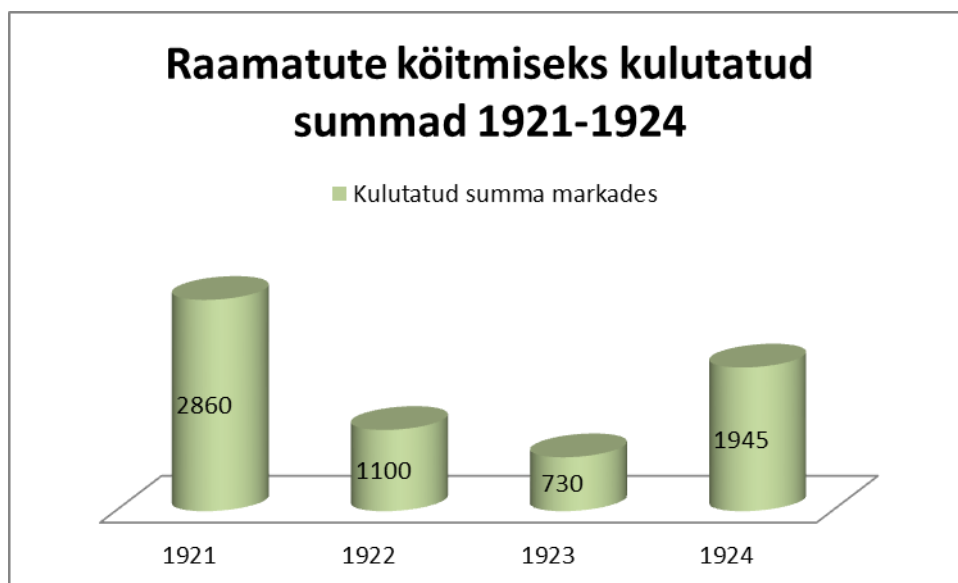
Raamatud olid kallid ja neid oli vähe, sellepärast võeti tarvitusele kõik abinõud, et raamatud kaua tervena säiliks.

3.3 Raamatukogu kasutamine

Seltsi tegevuse ajal oli raamatukogu kesksel kohal. Juhatuse protokollide raamatust saab üksikasjaliku ülevaate selle kohta, kui tähtis oli raamatukogu. 1920-1927. aasta protokollidest selgub, et raamatukoguga seotud küsimused olid igal koosolekul arutlusel. Arutlusel olnud küsimustest igapäevasemad olid: milliseid ajalehti ja ajakirju tellida, raamatute tellimisega seotud küsimused, raamatute köitmiseks eraldatavad summad, palvekirjad haridusministeeriumile ja kirjastustele raamatute ja ajakirjade muretsemiseks. Lisaks inventari muretsemine raamatukogule. Protokolliraamatusse märgiti täpselt kulutatud ja saadud rahasummad.

⁵ R.Sirge lapsepõlv oli seotud Karilatsiga. Kui ta oli 4-aastane, siis kolis pere Tartust Karilatsi kanti. Pere asukoht muutus tihti, kuid elati ikka Karilatsis ja selle läheduses. Lõpetas 4 klassi Karilatsi koolis 1919. aastal. Elu lõpuaastatel käis igal suvel korduvalt oma lapsepõlve paikades (Tonts, 1974: 9-13).

Raamatukogu oli kasutada kõigile soovijaile ja asus vallavalitsuse ruumides. Raamatukogu juures oli avatud ka lugemislaud. Raamatukogu oli avatud üks korda nädalas, pühapäeval. Raamatukogu juhataja võis ka muul ajal raamatuid laenutada. Lugeja võis korraga lugemiseks võtta viis raamatut. Raamatuid võis oma käes hoida kolm nädalat, kui nõudlust raamatu järgi ei olnud, võis raamatut enda käes hoida ka kuus nädalat, kuid seda ainult raamatukogu juhataja loal. Ajutistelt elanikelt või lühiajaliselt piirkonnas viibijailt võeti raamatu kindlustusmaksu raamatu hinna suuruses. Raha sai tagasi peale raamatu tagastamist. Kindlustusmaks aegus ühe aasta möödumisel. Tähtajaks tagastamata raamatute eest võeti trahvi seitse marka nädalas iga raamatu eest. Lugemise eest võeti maksu 25 marka raamatu pealt. Karilatsi seltsi liikmed said lugeda tasuta. Raamatute mittetagastamisel saadeti kaks meeldetuletust – esimene ühe nädala möödumisel ja teine teise nädala möödumisel. Raamatu rikkumise või mittetagastamise korral pärast kahekordset meeldetuletust nõuti raamatu kahekordne hind vallavalitsuse abil väljamaksmisele. Trahvid ja raamatute lugemismaks läks raamatukogu ülevalpidamiseks ja kogu täiendamiseks (Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ avaliku raamatukogu kodukord PTM 302:8). Juhatuse protokolliraamatust saame raamatute köitmisele kulunud summad aastatel 1921-1924 (Joonis 2).

Joonis 2 Raamatute köitmiseks kulutatud summad 1921-1924 (Allikas: Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatus protokolliraamat. PTM 302:1)

Raamatukogu kasutamisest täpsem ülevaate antakse seltsi poolt peetud päevaraamatus, mis on alustatud 31. mail 1926 ja lõpetatud 29. märtsil 1936. aastal. Päevaraamatust on võimalik aastate lõikes saada andmeid lugejate kohta, raamatute laenutamisest liigiti ja lisaks seda, mitmel päeval aastas raamatukogu oli avatud (vt tabel 2).

Tabel 2. Karilatsi raamatukogu kasutamine 1926-1936

Periood millal raamatukogu avatud	Avatud päevi aastas	Kokku raamatuid lugemiseks antud	Külastajaid	
			M	N
31.05-31.12.1926	49	1040	235	93
2.01-20.12.1927	24	1304	129	52
8.01-24.12.1928	23	529	65	31
6.01-29.12.1929	44	848	200	31
5.01-28.12.1930	51	1164	273	134
4.01-20.12.1931	42	1299	247	178
3.1.- 18.12.1932	44	977	201	146
8.01-31.12.1933	51	1168	271	65
7.01-23.12.1934	23	336	84	25
13.01-29.12.1935	45	452	102	52
5.01-29.3.1936	13	131	31	8

(Koostamisalus: Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ päevaraamat PTM 302:3)

Tabelist 2 nähtub, et aastatel 1926 kuni 1933 oli laenus suur, ligi tuhat teost aastas. 1934. aastast on laenutuste arv hakanud vähenema. Laenutatud raamatud on olnud aastate lõikes kõik eesti keelsed. Näiteks 1926. aastal oli kõige rohkem loetud: ilukirjandust 656 raamatut; üldteoseid 75 raamatut; usu-, mõtte- ja kasvatusteadust 45 raamatut; ühiskonna- ja õigusteadust 37 raamatut; keele- ning kirjandusteaduse ja kunsti 33 raamatut; matemaatika, loodus- ja arstiteadust 71 raamatut; rakendusteadust 53 raamatut; maade- ja rahvaste teadust 16 raamatut ja ajalugu 55 raamatut. Lugejaid oli samal aastal ajavahemikus mai kuni detsember 328 inimest (Lisa 7).

1928. aastal oli raamatukogu avatud 6. maini ja siis uuesti avatud 21. oktoobrist 1928. Põhjuseks see, et suvel olid inimesed seotud põllutöödega ja kellelgi polnud aega raamatukogus käia. 1934. aastal oli sarnaselt 1928. aastale raamatukogu avatud kuni 6. maini ja siis uuesti avatud 07. oktoobrist. Kuna raamatukogu oli märgitud aastatel suvel kinni, siis mõjutas see ka laenutuste arvu. Aastate lõikes analüüsi tehes võib näha, et osadel aastatel on raamatukogu avatud ka suvisel perioodil. Analüüsi tulemused on kirjeldatud tabelis 3.

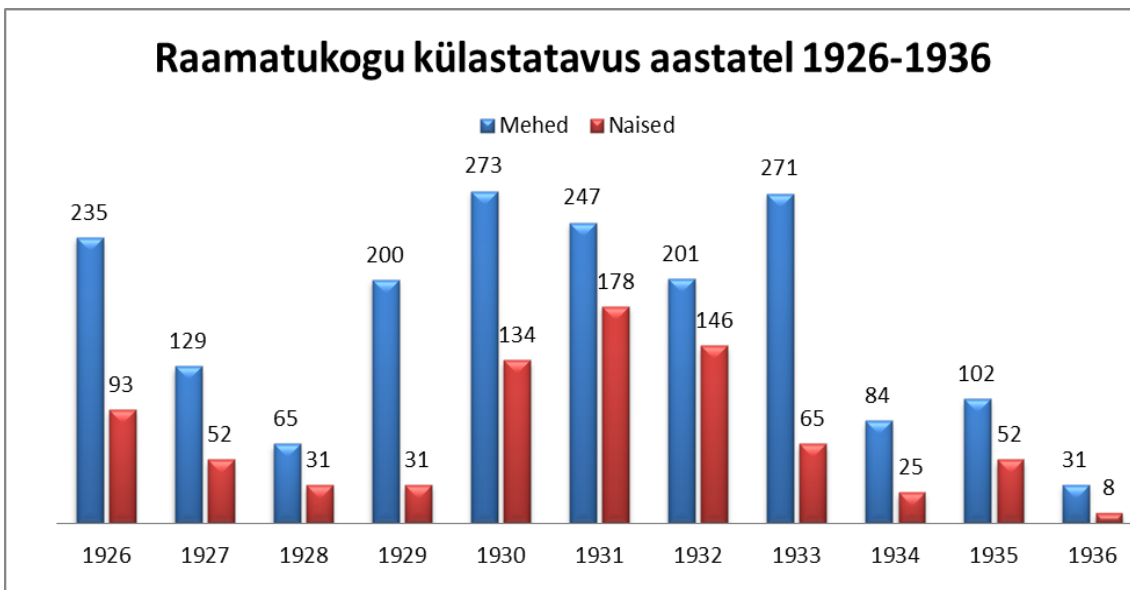
Raamatukogu oli avatud 1926. aastal maist detsembrini, kokku 49 päeval. Võrdlusena aastal 1935, kui perioodi pikkuseks oli aasta, oli raamatukogu avatud 46 päeva (Tabel 3). Kuigi tabelist nähtub, et 1926 aastal on raamatukogu aasta algul olnud suletud on aasta teises pooles olnud avatud tihedamalt. 1935. aastal seevastu on olnud raamatukogu töös stabiilsus kuigi päevi on kolme võrra vähem.

Tabel 3 Raamatukogu avatud kuude lõikes päevades

Kuu millal raamatukogu avatud	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Jaanuar		3	2	4	4	4	5	4	3	3	4
Veebruar		4	3	4	4	4	4	4	4	3	4
Märts		4	3	5	6	5	3	6	3	5	5
Aprill		3	3	4	5	3	4	3	1	3	
Mai	1		1	4	5	4	3	4	1	4	
Juuni	5			2	5	3		3		2	
Juuli	8						4	5			
August	14			4	5	3	4	4		4	
September	6			4	4	4	4	4		3	
Oktoober	6	3	3	4	4	4	5	5	4	6	
November	3	4	4	4	5	5	4	4	4	5	
Detsember	6	3	4	5	4	3	4	5	3	7	
Kokku aastas avatud päevi	49	24	23	44	51	42	44	51	23	45	13

(Allikas: Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ päevaraamat PTM 302:3).

Lastekirjanduse kohta oli päevaraamatus lahter tühi. Lasteraamatud oli koolile üle antud 2. veebruaril 1921. a ning seal moodustati eraldi laste osakond, mis ei kuulunud enam seltsi arvestusse (Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ juhatuse protokolliraamat protokoll nr 3. PTM 302:1 l.11p-12).

Joonis 3 Raamatukogu külastatavus aastatel 1926-1936 (Allikas: Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ päevaraamat PTM 302:3)

Kui võtta aluseks 1922. aastal kogutud andmed, siis kogu maakonnas oli 100 mehe kohta keskmiselt 111,8 naist ja sama loenduse tulemusel oli Karilatsi vallas 730 elanikku, nendest mehi 359 ja naisi 371. (Võrumaa, 1926: 7,200). Kuigi mehi oli vähem kui naisi, on lugejatena mehed olnud aktiivsemad kui naised.

Raamatukogu seltsid pidid tekitama lugejais soovi ja harjumust lugeda, samuti tekitama armastust raamatute vastu. Kõik võttis aega. Oli ju maal elav inimene seotud raske põllutööga.

Eesti Vabariigi ajal pandi rõhku raamatukogundusalasele koolitustele. Näiteks kirjutab Robert Vanatare järgmist: “*Augustikuu lõpul (26-30. aug. 1935) korraldas Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing haridusministeeriumi korraldusel Tartus raamatukoguhoidjate täienduskursused. Otsustasin neist osa võtta kui mulle vajalikust ja suurt huvi pakkuvast üritusest. /.../ Lektoriteks olid selle aja parimad ja suurimate raamatukogude juhatajad. /.../ Kursused avardasid väga palju mu silmaringi, sai palju praktilisi oskusi katalogiseerimises, raamatukogu tehnikas ja tööks lugejatega. Kursusest osavõtmist kinnitav tunnistus (Lisa 6) ei andnud küll mingeid õigusi, kuid kõige pakutavaga olin ma ülimalt rahul*“ (Vanatare 1964, lk 314).

Enamik kultuuriseltse on ajalooliselt ikka maal tegutsenud, sest maal paiknes suurem osa elanikkonnast. Professionaalne kunst, teater, kino jõudsid maale piiratud mahus ja hiljem. See

põhjustas rahulolematuse elutingimustega maal ja seda suuremas osas just noortes. Rahulolematuse omakorda kutsus esile ülemäärase linnastumise (Kinkar,1993: 23).

Seltsid koondasid enda ümber ühiste huvidega inimesi, võimaldades sellega koos tegutsemist ja suhtlemist. Eriti hoogustus seltside tegevus peale Vabadussõda 1920. aastatel. Inimesed otsisid võimalusi meelelahutuslikuks tegevuseks ning oma kultuuri ja rahvusriigi ülesehitamiseks. Raamatukogude seltsidel oli siin suur panus, kuna korraldati palju lugemistunde ja tehti inimestele kättesaadavaks kirjandus, mis oli Eesti enda autorite poolt kirjutatud.

KOKKUVÕTE

Rahvaraamatukogu seltsidel oli aastakümnete vältel eesti rahvuskultuuri edendamises suur osa. Koolijärgse hariduse edendamine, rahva vaimu arendamine ja kõlbeline kasvatus olid kultuuriseltside tähtsaimaks osaks eestluse kui rahvuse kujundamisel.

Lõputöö on kirjutatud Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ raamatukogundusliku tegevuse uurimiseks, mis hõlmab aastaid 1920-1937, mil selts tegutses. Uurimus viidi läbi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ näitel. Seltsitegevus hoogustus 1920. aastatel nii nagu ka üldiselt Eesti raamatukogunduslik tegevus peale Vabadussõda. Käsitletud perioodil suurenes nii lugejate kui ka raamatute arv. Seltsi liikmeteks on olnud teotahtelised ärksa vaimuga inimesed kes võtsid osa aktiivselt seltsi tööst ja organiseerisid seltsi tööd.

Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ ajaloo uurimises olid suureks abiks Robert Vanatare mälestused. Esmased kokkupuuted raamatukoguga olid tal oma vanemate kaudu. Nii on teada, et 1917. a oli Karilatsis raamatukoguselts olemas. Robert Vanatare ei saanud oma nooruse tõttu raamatukogust veel raamatuid laenutada ja nii pidigi seda tema eest tegema ema.

1921. aastal hakati haridusministeeriumi eestvedamisel raamatukogusid plaanipäraselt arendama. Jõuti arusaamisele, et raamat tuleb viia rahva juurde. 1923. aastal loodi Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing. Uus ajajärk raamatukogude elus algas 1925. aastal, avalikkude raamatukogude seadusega.

20. sajandi algul olid Eesti rahvaraamatukogude arengus olulisemad tegijad seltsid. Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ esitas palve seltsi kinnitamiseks 29. märtsil 1920. aastal ning 30. märtsil 1920. aastal seltsi poolt esitatud palve kinnitati. Registris leiduvad andmed seltsi registreerimise kohta 29. aprilli 1920. Olemasolevatest dokumentidest nähtub, et Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ eesmärgiks oli üleüldise hariduse tõstmine. Seltsi põhikirjas olevatest ülesannetest ja eesmärkidest suudeti algusaastetel palju ka realiseerida. Selts korraldas sissetulekute saamiseks mitmesuguseid pidusid. Lisaks raamatute laenutamisele avati

lugemislauud, laste osakond. Hakati tellima ajalehti ja ajakirju lugemislauale. Otsiti erinevaid võimalusi raamatute hankimiseks. Kõikide tegevuste kohta peeti arvestust. Selgus, et 1930. aasta kevadeks oli seltsi liikmete arv ja kapitali suurus vähenenud. Olid tekkinud vastuolud erinevate kildkondade vahel ning täheldati üldist passiivsust. Üldkoosoleku protokollidest nähtub, et vähenenud oli seltsi liikmete osavõtt koosolekutest, tekkinud olid võlad raamatute muretsemisel. Selts oli sattunud raskustesse ja ei suutnud oma otseseid ülesandeid täita. 12. jaanuaril 1936 juhatuse otsusel liideti Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse Karilatsi osakonnaga. Arhiivis olemasolevatest materjalidest nähtub, et selts lõpetas oma tegevuse 20. mail 1937.

Raamatukogude kujunemisel oli suureks probleemiks kirjanduse muretsemine. Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ sai kirjanduse soetamiseks toetust Haridusministeeriumist ja omavalitsuselt, raamatute ostuks kasutati seltsi raha. Lisaks toetusele saadi Haridusministeeriumilt raamatuid ka kingituseks. Raamatute kiire tootmine ja raamatukogude kitsad olud tegid raamatukoguhoidja valiku raskeks. Tihti ei olnud raamatukoguhoidjal võimalik raamatuid enne ostmist näha. Soovitavate raamatute nimestikud aitasid raamatukoguhoidjal valikuid teha. Mitteväärtusliku kirjanduse muretsemise põhjuseks võis olla ka teadmatus ja kirjanduse mittetundmine.

Uurimuse põhjal saame järeldada, et maaraamatukogu oli regionaalselt väga olulisteks kogukonna keskusteks. Raamatukogu paiknes elanikele lähedal ja oli maapiirkonnas rahva haridusliku ja kultuurilise elu täiendamiseks. Selts mille põhjal teostati uurimust paiknes Võrumaa väikseimas vallas. Vaatamata oma väiksusele oli selts aktiivne ja tegus ning toetas kultuurielu vallas.

Käesolev uurimistöö käsitleb Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ tegevust. Uurimistöö võiks olla huvipakkuv laiemale ringkonnale ja uurijatele ajaloolisest vaatenurgast. Antud uurimust võib edaspidi kasutada Karilatsi raamatukogu ja Karilatsi küla ajaloo uurimisel ning kirjapanemisel. Selts omas tegutsemise ajal Karilatsi küla elus suurt rolli rahva haridustaseme tõstmisel.

KASUTATUD MATERJALID

Arhiiviallikad

- ERA 14. 3. 459 *Palve registreerimise kohta Tartu- Võru Rahukogule* 29.03.1920. a.
- ERA 14. 3. 459 *Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ põhikiri.*
- ERA 2633. 1.17 *Maakonnavalitsuse ringkirjad, teated ja korraldused.*
- PTM 302:1 *Karilatsi Rahvaraamatukogu „Edasi“ Seltsi juhatuse protokolliraamat 1920-1927. a.*
- PTM 302:3 *Karilatsi Rahvaraamatukogu „Edasi“ Seltsi päevaraamat*
- PTM 302:7 *Karilatsi Rahvaraamatukogu „Edasi“ Seltsi üldkoosolekute protokolliraamat 1928-1937. a.*
- PTM 302:8 *Arh Karilatsi Seltsi avaliku raamatukogu kodukord 1926. a.*
- PTM 405: 5 *Ajakiri „Kolle“ nr 8/9*
- PTM 755:14 *Robert Vanatare*
- PTM 794:8 1075 *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu tunnistus Robert Vanatarele* 30.05.1935. a.

Artiklid ja raamatud

- Alas, R.** (1933). *Rahvaraamatukogud Eestis*. Tartu : Eesti Kirjanduse Selts.
Eesti Entsüklopeedia 12. 2003. Tallinn : Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Avalikkude raamatukogude seadus.** Riigi Teataja 1924, nr. 77/78 (lk 493-495)
- Kinkar, F.** *Vabaharidus Eestis (1918-1940)*. Tallinn : Koolibri, 1993
- Lorents, S.** (2006). *Kiidjärve raamatukogud kuni 1991 aastani*. Diplomitöö. Viljandi Kultuuriakadeemia, sotsiaal- ja haridusteaduskond
- Pikk, K.** (2010). *Kiidjärve Kultuurielu*. Tamrest OÜ

Rumma, J., Tammekann, A. ja Veski, J. V. (1926). *Võrumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus

Tartumaa: maateadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. (1925) Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus

Tohvri, K. (2004). *Vastse-Kuuste raamatukogu ajalugu 1914-2001*. Diplomitöö. Viljandi Kultuuriakadeemia, raamatukogunduse ja infoteaduste osakond.

Uuet, L. (2002) *Eesti haldusjaotus 20. sajandil*. Eesti Omavalitsusliitude Ühendus, Riigiarhiiv

Tonts, Ü. 1974. *Rudolf Sirge: Lühimonigraafia*. Tallinn: Eesti Raamat

Vanatare, R. 1979. *Endast ja teistest*. Käsikiri. Põlva talurahvamuseumi valduses.

Veskimägi, K.-O. 2000. *Kahte kappi on ühhetassa majas tarwis: leiwakappi ja ramatokappi*. Eesti raamatukogude ajalugu. Tallinn

Internetiallikad

Võru Teataja (Võru:1913-1935) nr.34 05.05.1917 lk 1 Kasutatud
29.02.2015 <http://dea.nlib.ee/fullview.php?pid=s299032&nid=84388&frameset=1>

Võru Teataja 20.08.1927 Kasutatud 29.02.2015
<http://dea.nlib.ee/fullview.php?pid=s233412&nid=85537&frameset=1>

Kõlleste valla koduleht. Kasutatud 25.03.2016 <http://www.kolleste.ee/>

Raamatukogu 1934 mwx.nlib.ee/et/download/297945

Olevik (1882) 09.03.2016

<http://dea.nlib.ee/fullview.php?frameset=3&showset=1&wholepage=suur&pid=s295814&nid=113566&con=0>

LISAD

Lisa 1 Robert Vanatare elulugu

Elulookirjeldus.

Mina, Vanatare Robert Peetri poeg olen sündinud 1911. a. Kiiidjärve kfu, Põlva rajoonis, endise administratiivse jaotuse järgi Kavilahi vallas, Võru maak., talupidajate perekonnas milline on nende tegutselane olnud koogu eluaeg. Isiklikult maad ega tootmisvõimet ei ole omanud. Vanemate kasutada oli „Kiviste“ m. 41 talukoht, mis koosnes 8 traditsioonilist tükki, üldpindalaga 21,4 ha, sellest põllu 7,5 ha. Majapidamises oli hoidikult 1 hobust, 3 lehma, 2 lammas ja 2 siga. Metallarvustid põllumajandustööriistade ega pagari majapidamises ei omanud. Kuna perekond oli suur ulatudes 7-9 inimesi, tuli perekonda liigitel saagi viibida püüdnud taluvalade hammimise viibida juhuslikel töödel, nagu metsatööd, teede ehitamised j.m. Praegu vanematel ema elab, kuna isa on surnud 1939. a.

Olen õppinud Kavilahi ja Põlva tegevskoolide mille 6. di klasi lõpetasin 1927. a. Valdame aruvalt üht kullt nii sõnas kui ka kirjas. Eriti sõjaväelise, poliitilise või spetsialiseeritud ei omanud kaanapidamise alase töömuse ole omandanud praeguses tein.

Intensiivalt töötan 1939. a. alates. Töös on poliitiline teine põllumajandus vanemate majapidamises, kusjuures korraldamise olin Kavilahi valla-vaikne 1934-36 ja valla vanemas 1936-1939. Isa surma järel 1939. a. ains vanematel kuulunud talundipidamisel viinud ja mina aasin täielikult Kooraste valla korraldamiseks kooli viinud.

sin 1940. a. mäski tagasi kokkuseisla Kariidite
lihtipanga raamatupidaja kohale, millisel
kohal teistarin põhitööd kuini 1948. a. välja-
arvatud lihtinud vaheljal, millal panga tegevus
oli peatatud. Nõuagude konna rektoraadil
sindutatud panna ratsionaliseerimise ja reorganiseerimise
sindut. Kiidjäne Põllumajanduslikus Krediitlihtin-
gus. Kohaasustuse alusel olin 1944. - 1946. a
kohal konna Kiidjäne valla herraonalduse
Kommisjoni liikmeks ja 1945. a. sama valla SK
sindutale astuti. 1948 - 1950. a. alin Kiidjäne
valla SK saadikuks. 1948. a. astusin ^{Kiidjäne valla SK} ~~astusin~~ ^{siin}
ja parteiorganisatsioonil siluudil astasin saasa
siinuse kohale, EK/VP E kongress, organisatsioonil-
ade kiidjäne vallas ja alin selle arendaja
ja juhatus liikmeks kuini 1950. a. Praagu
saasupidaja EK/VP E kongressil astusin kohale

Olen partide

Ka varem kodanlikul ajal si ole kuul-
nud sihtigi partide. Olen oleud liikmeks ka-
ritate Rahvasaamatusaga, teht "Edasi" ja
silemaaline Eesti Noorus lihtinud karitadon-
konna ning karitate lihtipangas. Saaslaste
ajal organisatsioonidest si kuulunud.

Kontrevolutsioonilist tegevust osastatud
si ole. Ka si ole teeninud siinisi sõjaväe viis
sõjaväelise organisatsioonil peale Eesti kodanliku
sõjaväe sindajateemistuse 1932/33. a., kus tehi-
da reamichela. Praagu siinisi sõjaväe andel
Põlva raj. Sõjaväe komisjonis.

Välismaal vihtinud si ole uga oma ka-
sillioid lähedasi sugulasi

Olen astusutatud edusa töö eht nõuagude
rganituse ja Kiidjäne Põllumaj. krediit. kongress
sindut saaslastaritel medaliga. Väga töö eht

Isamaaajaja ajal 1941-1945

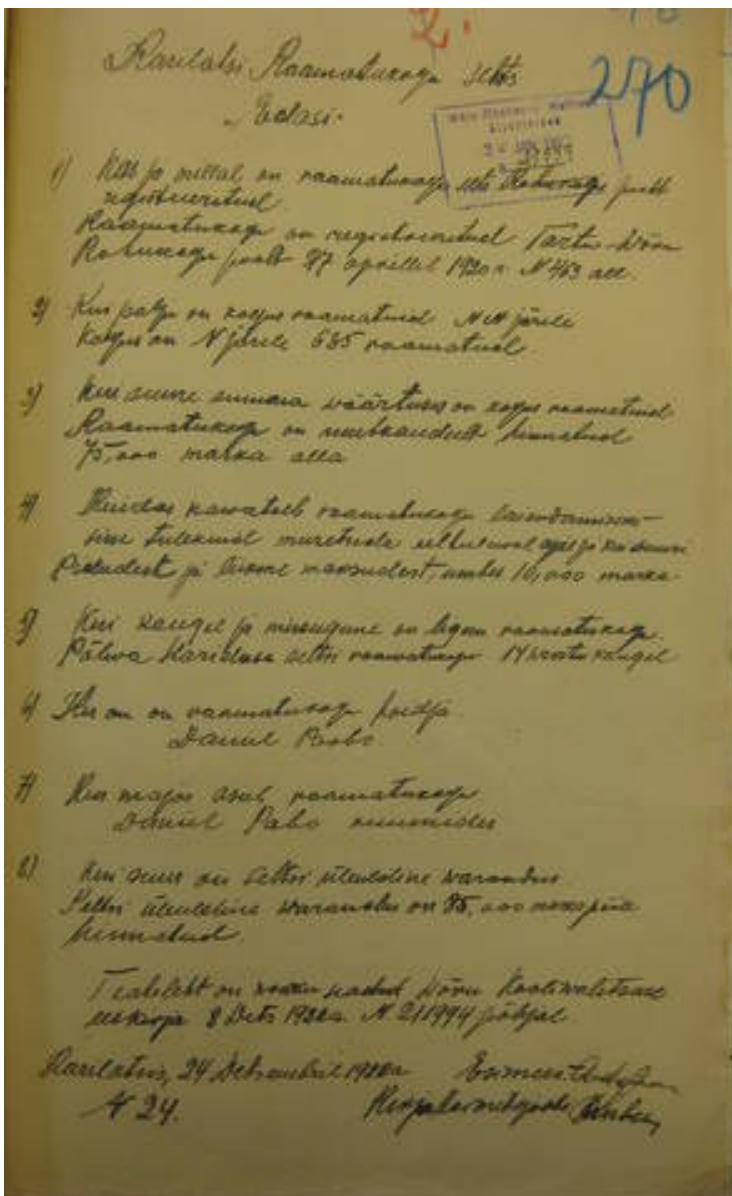
Perikonnasünnilt alla abieline. Isiknaam
Vanatam, neli lapses Triida, Leida Klamm 7
sünd 1914. a., pastori, autasumataud meda-
liga „Töörahvum eest.“ Oma 4 last 11, 10,
8 ja 6 a. vanuses, kellest 3 käivad kooli.

Kõik nende praegu oma niht randa ja niht öde, see
mõlemad alid ^{saadud} ametlised ¹⁹⁴² kinnisvõtte par-
iitist vajamine pärast ~~saadud~~ ja
saharoid vaimude kogu taaskohustamisel.
Need töötad praegu kiidjane mõisomaa
õppide mittevõtte elluviimiseks koolides. Öde
on koduperemees kooli-fõrd alles aselus.
„Sojapromontaaži“ loo osatöömajaajajana
tähtsa rosmu Tõudusõitja. On abikassa
võimud abieline kooli kooli Eest. 1941 kooli-
kõrge 3 rosmu sardi, mõrati saadud
pealt 194. a. Need kassa vanatam võtte
on kassamüü kassamüü 1941-1945 a. kassamüü
võtte 1945. a. kassamüü. Oma on kol-
kassamüü Eest. Eest. kongressi võtte kolleksi
ja kolleksi kassamüü.

Siidjanel, 15. jaanuaril 1953. a.

M. M. M.

Lisa 3 Haridusministeeriumi küsimustik

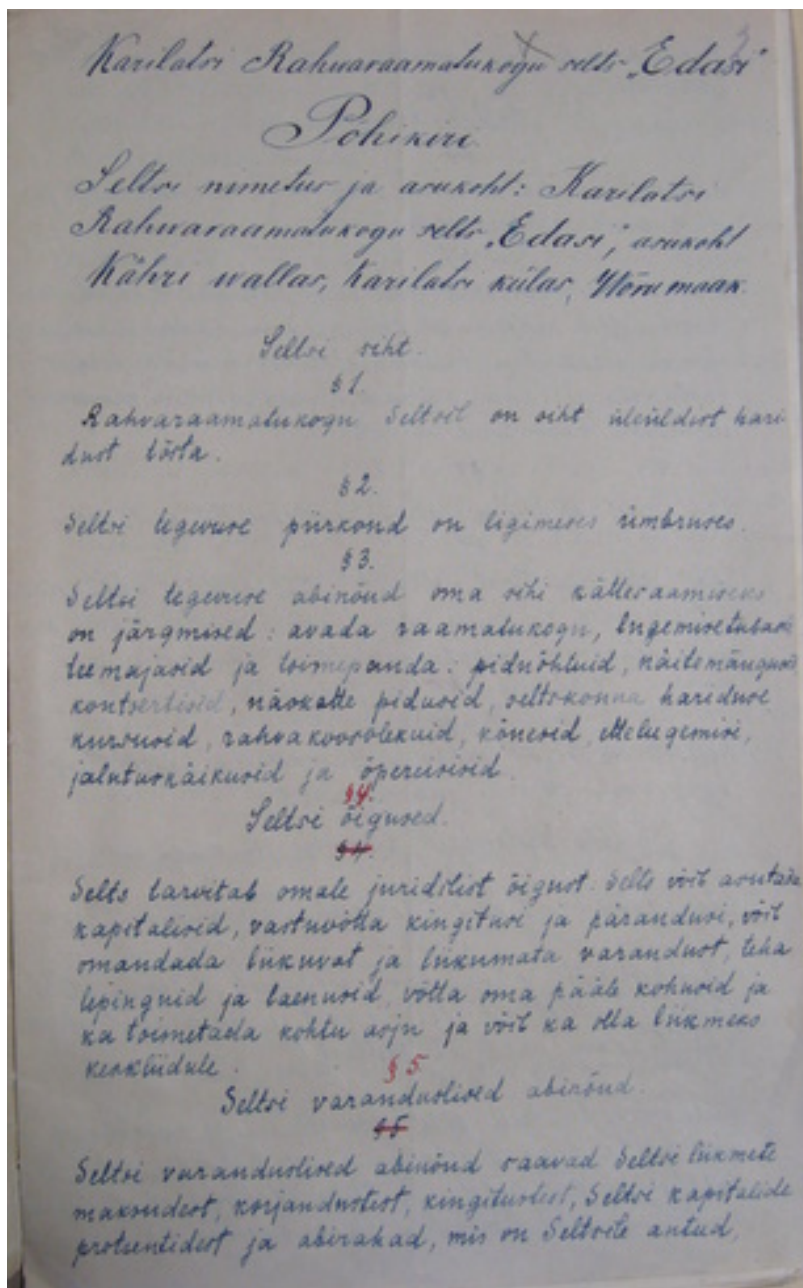
(Allikas: ERA 2633. 1)

Lisa 4 ÜENÜ Karilatsi osakonna viimane juhatus 1940. a

R. Vanatare käsikirjast

Lisa 5 Karilatsi Rahvaraamatukogu Selts „Edasi“ põhikiri

Selti pidude ja laaride siiretuleantest, ja teistest
ettevõtetest.

36.
Selti liikmed:

Selti liikmeteks võivad olla kõik isikud, kellel rää-
dnud poolt selles veldis ei ole.

37.
Isikud, kes soovivad liikmeteks astuda, teadustavad
selles Selti eeskirjades, kes neid siis Selti liikmeteks
siirekirjutab. Kui Selti eeskirjus mõnda isikut
vaatamata ei laska, siis saab vaatuotmisel komisjon
üleüldisel korraldusel otsustada.

38.
Iga aastane liikmemaks makstakse IOL poolaastal.

39.
Iga Selti liige võib Seltist vabatahtlikult väljaastuda
Selti liikmed, kes enne kuu jookkul aastamaksu ära
ei ole maksnud, arvatakse Seltist väljaastunuks.

Komisjon ja jaotkonnad.

40.
Seltis on õigus astuda jaotkonna eeskirjuot
igas oma ettevõtte jaotkonnas.

41.
Selti eeskirjus, korra ja üleüldised:

42.
Selti liigid juuvad a) eeskirjus ja b) üleüldine korra.

43.
Selti eeskirjus seisab koos eeskirjut ja tema abiit,
kastapidaajad, kirjatoimetajad ja tema abiit, ning
kaks raamatukogu hooldajat.

44.
Eeskirjus liikmed valitakse üleüldisel korraldusel
ühe aasta peale. Aasta arvatakse kalendri aastast
faktumises, kui eeskirjus liige ei põhjuse vabataht-
likult välja astub, siis valit lähem korraus tema asemel
mü.

§ 14.
Õpetajate koostöös arvestades otsuse võimalikuks/õnime
liikumise, kui koostöös, mitte vähem, kui poolid liikumise
selles arvestades õpetajate ja teiste abilise. Kõik otsused
tuleb käsitada enamusel.

§ 15.

Õpetajate õigustega valitakse Selti varandused õpetajate
lootab Selti Põhikirja ja üldise koostöös otsuse
järgi õpetajate poolt ka koostöös kandma õige Selti
raamatupidamise ja raamatukogu hoidmise üle ja
kokkuvõtteid aasta aruande, palkama raamatu-
kogu hoidja ja teisi teenijaid.

§ 16.

Üldine koostöös valitakse Revisiooni komisjoni ühe aasta
päevale. Valimised toimuvad järgmiselt: kandidaate
säilitatakse koostöös poolt ühe ja valitakse koostöös
otsuse järgi, kas lõpetada käälte enamusel ja
sedeledega.

§ 17.

Revisiooni komisjoni, kus koos seisab 3-4 liikumist,
revideerit raamatuid, raamatupidamist, Selti organide
tegevust ja paneb revideerimise aruanded Selti
üleüldisele koostöösle ette.

§ 18.

Üldine koostöös kutoutakse aastas, mitte vähem,
kui kaks korda kokku, nimelt: jaanuaris ja juunis
kuudel. Koostöös kutoutakse kokku kutsuda tähtede
ja avalikku teaduste läbi. Tähtis otsuseks
üleüldine koostöös kutoutakse sellestamas järjekorras
õpetajate otsuse järgi kokku, kui Revisiooni kom-
misjoni ehk, mitte vähem, kui kummi Selti liiget
seda nimetavad.

§ 19.

Koostöös on otsuse võimaline, kui koostöös, mitte vähem,
1/3 Selti liiget. Kui üleüldisele kogule mitte ei ole

tarotine arv liimaid, mis määratakse uus koostis.
Täna koostis on oluline võimaline, kokkuvõttes
liimide arv peale vaatamata ja oluline ainult
kivimise, mis ei muuda üldiselt koostist
olulise.

§20.

Üldine koostis oluline kivimise liimide hääle
osamuse. Ettepanek hääle poolde, jääb kivi-
muse lahtiseks. Seltsi Põhikirja muutmise, seltsi liimide
deermise, seltsi liimide vägastamise ja seltsi liimide
mala varanduse kohta näivad kivimised võivad
ainult siis olulised saada, kui kivi on vähe-
malt 1/3 seltsiliimideid.

^{§21.}
Seltsi liimideerimine.

^{§22.}
Mainitud seltsi liimideerimisel antakse kõne
seltsi varandus ja kapitalid, üldiselt koostis
oluline järgi, kõige lähemal oleva aadressi, kes
töötas rahvahariduse töötamise oskuse.

Seltsi asutajad liimid: J. K. Kõnnepe

Karjalane,
29 märtsil
1920a

Kõnnepe
Otto Sorrop, Kõnnepe, Kõnnepe
David Margu
Kõnnepe

Lisa 6 Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu tunnistus Robert Vanatare

(Allikas: PTM 749:8 1075)

Lisa 7 Kokkuvõte päevaraamatust

Raamatu väljaandmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
1926. aasta															
mai	31	70	15	10	0	8	15	10	0	25	0	153	25	19	15
juuni	6	16	8					4				28	14	6	3
	13	6								2		8	10	3	1
	17	3										3	20		1
	20	24	6		4	3						37	18	7	6
	27	9										9	15	3	
juuli	1	24	8		3			2	4			41	8	8	6
	8	3										3	15	1	
	11	12		3								15	11	3	
	15	2	1									3	4	1	
	18	15										15	12	8	2
	22	18										18	18	5	2
	25	16	1			2				3		22	20	10	2
	29	9		1	1		1					12	16	3	1
august	1												10		
	5	16				4		3				23	12	8	1
	8	3										3	8	3	1
	12	9										9	7	1	2
	15	3	3					3				9	10	3	1
	18	3	3		4		3			3		16	6	1	4
	19	6										6	3	2	
	20												6		
	21												6		
	22	20	2				3	2				27	5	7	3
	23	8	1		3							12	2	3	1
	29	18			1		2					21	8	5	2
	30	50										50	2	10	2
	31	48										48	4	10	1
september	1	3										3	2	1	
	5	12	2	1				3				18	3	5	1
	12	21		2	3	1	1					28	4	7	2
	19	9										9	4	3	1
	26	12	2	2	1					3		18	6	6	
	30	3										3	2	1	
oktoober	5	21										21	8	7	

Raamatu väljaandmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	10	10					6		1	4		21	3	6	1
	17	6										6	1	1	
	24	12										12	3	4	
	30	15	1		4							20	4	5	1
	31	3										3	8	1	
november	15	7		3	2	1		4		2		19	8	5	
	21	29	7	3	2		5	6	4	1		57	16	16	4
detsember	5	3	1	4	2	1	5	3	1	9		29	12	5	7
	16	12	2	3	2		10					29	6	4	2
	19	13				8		7	4	2		34	11	6	5
	26	25	4	3	1		15	2	1	1		52	18	10	8
	30	12	4	9			3					28	3	2	1
	31	6	2		1			4				13	3		3
kokku aastas	49	655	75	45	37	33	71	53	16	55		1040	430	235	93
1927. aasta															
jaanuar	2	12						1		1		14		2	1
	4	10			4		1		2	6	5	28		3	
	25	60	1			4		3		2		70		9	3
veebruar	6	40	2	5			3		3			53		7	3
	12	54		1			2			1	1	59		8	2
	19	18	3									21		6	3
	27	48		3	2							53		9	3
märts	6	35		2								37		10	2
	13	45	4			3		2	1	1		56		10	5
	20	9										9		1	
	25	14	2	4			3				1	24		2	3
	27	35	4	2				3	1	1		46		2	9
aprill	2	30	6	4	1	3	2				10	56			
	19	10		3		6	4		7		3	33		2	1
	26	45	8	5	1	3	6			2	1	71		6	1
oktoober	3	56		3		1			1	3	16	80		7	1
	20	60	3	7	4		6		4	8	9	101		8	2
	27	46	9		11		8		4	1	7	86		7	1
november	4	50	4	1	2	8	7		3	8	9	92		6	1
	17		8	4		5	6	7	4		1	35		3	1
	24	8	1	3	6	1	5	8	14	3	13	62		5	2
	29	20	3	9	12	6	5	3	1	8		67		5	2
detsember	3	8	4	6	5	1	2	8	10	6	18	68		5	3
	10	18	10	3	4	5	1	3	1	1		46		3	2
	20	19	3	5	1	4	2	1	1	1		37		3	1

Raamatu välja- andmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
kokku aastas	24	750	75	70	53	50	63	39	57	53	94	1304		129	52
1928. aasta															
jaanuar	8	40	1		2		3		4	1		51		6	3
	22	28	1	3		1		4			5	42		3	2
veebruar	4	25		1			2			3		31		3	1
	11	20	1		2		1					24		3	1
	18	18		3		1			2			24		3	1
märts	3	14	1		2					1		18		3	1
	18	16		1		3		1				21		4	1
	25	20	1		4		1		1			27		4	1
aprill	1	49		2		3				1		55		6	3
	15	15		1			1		1			18		1	2
	29	15				1				1		17		2	2
mai	6	18	1		1			1				21		2	2
oktoober	21	3		6			1			2		11		2	1
	26	5		1			1		1			8		1	1
	28	15	1		1							17		2	
november	4	15				1		1				17		2	
	11	18	1	1			1					21		3	
	18	14			1			1		1		17		2	1
	25	10										10		2	
detsember	2	6		1			2		3	5		17		3	1
	9	14			2			1				17		2	2
	16	10		4		1		5		6		26		3	3
	24	16			1				1		1	19		3	2
kokku aastas	23	404	8	24	16	11	13	4	12	21	6	529		65	31
1929. aasta															
jaanuar	6	15		4	6		1					26		4	1
	13	10						3				13		3	
	20	15	1			1						17		4	1
	27	14	1		4		5	1				21		3	2
veebruar	3	16		3		1						23		4	
	10	18	1			4						23		4	
	17	16					1		1			18		3	1
	24									1		1		1	
märts	3														
	10	11										11		2	1
	17	32										32		8	3

Raamatu väljaandmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	24	18					1			1		20		7	
	28	7										7		2	
aprill	7	43	1	1			1	1				47		10	4
	14	29	2				2			4		37		10	2
	21	17		2		1			1	1		22		5	1
	28	31			1							32		7	3
mai	5	30										30		8	2
	12	12										12		2	2
	21	1										1			1
	26	13	1						2			16		5	2
juuni	2	27										27		7	2
	9	18										18		4	2
auguat	4	7	2									9		3	1
	11	12					1			4		17		4	2
	18	8	3									11		3	2
	25	14	1									15		3	2
september	1	20								1		21		4	
	8	8					3			1		12		4	
	22	27					1		1			29		6	3
oktoober	6	19				1	2					22		5	3
	13	12					3					15		3	2
	20	14			1		2					17		4	2
	27	15						3				18		5	1
november	3	11					5		1			17		6	2
	10	8	3				1					12		4	
	17	15					6	2				23		5	3
	24	2					1					15		5	1
detsember	1	10	1	1	2		1			1		16		3	3
	8	21	2				2					25		5	4
	15	22	1	2						1		26		5	2
	22	31					2					33		6	6
	29	18			1		2			1		22		7	1
kokku aastast	44	712	24	13	15	8	43	10	6	17		848		200	74
1930. aasta															
jaanuar	5	19	1	2			3		1			26		6	3
	12	22		1					2	5		30		9	
	19	30		2					1	1		34		9	2
	26	27										27		7	2
veebruar	2	19		2			1	1				23		8	1

Raamatu väljaandmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	9	31		2					1			34		10	3
	16	33	2				1					36		10	3
	24	20		1		3						24		7	4
märts	2	35	2					1				38		11	2
	9	36		1								37		9	5
	16	38		1		1		1		1		42		2	9
	20	5										5		2	
	23	42	1						1	2		46		11	5
	30	38		2		2			1	1		44		9	7
aprill	3	3										3		1	3
	6	13	2									15		3	3
	8	4										4		1	
	13	47		1					1	1		50		11	7
	27	30		2		4	3					39		6	7
mai	4	26		4		1	2					33		6	5
	11	20		1	1							22		5	3
	18	22						3				25		5	4
	23	3										3		1	
	26	30	1	3		1						35		6	5
juuni	3	21										21		5	2
	5	3										3		1	
	15	29										29		3	6
	18	8					1					9		1	1
	22	19										19		4	2
august	3	10				1	3			8		15		5	
	10	5		2			1					8		3	
	17	14										14		5	1
	24	12					1					13		4	1
	31	16										16		2	3
september	7	3										3		1	
	10	3										3			1
	14	18	1					1				20		7	
	21	15										15		3	2
oktoober	5	21										21		3	4
	12	18	1									19		3	3
	19	21	1							2		24		5	4
	26	16			1			1				18		3	3
november	2	21			1					1		23		4	3
	9	15		1								16		6	1
	16	32	1	4	1			1				39		8	6

Raamatu välja- andmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	23	10										10		5	
	30	27		1			1					29		8	3
detsember	7	41	1				8	1				51		10	5
	14	24		1								25		5	2
	20	3										3		1	
	28	20		1				2				23		8	1
kokku aastas	51	1038	14	35	4	13	25	12	8	15		1164		273	134
1931. aasta															
jaanuar	4	32	1	2								35		7	5
	11	27	1		1		2					31		6	3
	18	23						1				24		4	4
	25	42		2			1			1		46		9	7
veebruar	1	28										28		5	2
	8	32	1					2		1		36		7	8
	15	36	1					2				39		8	5
	22	30		2		1				8		35		7	6
märts	4	39	1		1		2	2		1		46		9	7
	8	43	3	1			4			2		53		10	8
	15	40	1	2			2	1		1		47		8	6
	22	36	2							2		40		2	7
	29	40	1	2			1	1				45		8	6
aprill	12	40	2						1	1		44		7	6
	19	36	1					3		2		42		6	4
	26	30	1				1			1		33		6	5
mai	3	28					2			1		31		6	4
	10	27				1						28		5	3
	17	18					2					20		4	3
	31	21		1								22		5	2
juuni	1	16	1				1			2		20		5	1
	7	19	2			1	1			1		24		4	4
	14	16	1			2				1		20		5	2
august	16	18								1		19		6	7
	23	16	1				1					18		2	5
	30	40								1		41		8	7
september	6	36	1				3			2		42		7	6
	13	29	1	2			1		1	2		36		7	4
	20	31						2		1		34		6	3
	27	29					1					30		5	4
oktoober	4	27			1		2			1		31		6	5

Raamatu välja- andmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	11	19						1		1		21		4	3
	18	16				2			1			19		5	2
	25	21	1	1			1					24		5	3
november	1	22	1									23		6	2
	8	28	1	2						1		32		6	5
	15	13								1		14		3	1
	22	19	1				2					22		5	2
	29	20	1							1		22		4	3
detsember	6	18					2					20		6	1
	13	21	1				1					23		5	2
	20	37							2			39		8	5
kokku aastas	42	1159	29	17	3	7	33	15	5	37	0	1299		247	178
1932. aasta															
jaanuar	3	24	1			1						26		8	4
	10	29	2	1						1		33		7	5
	17	17			1	2	1					21		5	2
	24	27										27		6	3
	31	31			1		1		1	2		36		7	4
veebruar	7	13								2		15		3	2
	14	22		1		2			1			26		6	4
	21	28			1		3		1			33		5	6
	28	19								3		22		6	2
märts	6	19	1									20		4	3
	13	21		2			1			1		25		5	6
	20	24	1	1			2			2		30		4	6
aprill	3	15					1					16		3	2
	10	21	1			1				3		25		5	3
	17	19										19		4	1
	24	12	1		1	2	1					17		6	
mai	8	17	2				3					21		5	2
	22	9						1		1		11		3	1
	29	12		1		1						14		3	2
juuli	10	4							2			6		1	1
	17	7								2		9		1	2
	24	10		1					1	1		13		4	3
	31	12					1	1	1	1		16		4	3
august	7	17										17		4	4
	14	19				2						21		4	3
	21	23								8		25		3	6

Raamatu välja- andmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	28	7			1				1			9		2	1
september	4	11					1					12		5	2
	11	27								1		28		5	4
	18	23				1						24		2	4
	25	19	1				2					22		3	2
oktoober	2	9					3			2		14		3	2
	9	14										14		4	1
	16	26				1				2		29		6	4
	23	18		1				2		1		22		5	3
	30	19					5			4		28		4	3
november	6	14		2			1					24		3	5
	13	15	3				1			3		22		6	4
	20	21	3				4		7			35		4	5
	27	28					5					33		8	3
detsember	4	19	1		3							23		3	5
	5	3							1			4		4	5
	11	38					3					41		5	5
	18	41	2	2			4					49		7	8
kokku aastas	44	823	19	12	8	13	43	4	16	40	0	977	0	195	146
1933. aasta															
jaanuar	8	38	1									39		4	5
	15	41	3				4					48		7	2
	22	48		2			2					52		8	3
	29	36					4	3				43		9	2
veebruar	5	40	2	1								43		13	1
	12	21			1				2	3		27		6	
	19	47		4				1		8		60		17	
	26	18										18		6	1
	26	7										7			1
	26	4										4			1
märts	1	3										3		1	
	5	27		2			3			1		33		8	1
	7	7		1								8			1
	12	18		6			4					28		9	1
	19	13		2			1					16		6	
	22	4										4			1
aprill	9	45					3					48		10	2
	23	23		5	2		3					33		6	1
	7	21					3			4		28		7	1

Raamatu väljaandmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi											Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N	
	14	18	2				4					24		8		
	21	12			3		6			2		23		6	1	
	28	27	1	2			3					33		8	3	
juuni	11	25					2			3		30		7	4	
	18	13		2	1		6			1		23		6	1	
	25	21					5			2		28		8	2	
juuli	2	10	1	3			4			3		21		5	2	
	9	7										7		2		
	16	8					1					9		3		
	23	8					2		1	2		13		4		
	30	12					1			2		15		3	1	
august	6	10					3					13		3		
	13	14			3		1			1		19		4	2	
	20	6										6		1	1	
	27	7		1			2			2		12		4	1	
september	3	7										7		3	1	
	3	4										4		1		
	10	4			1		2					7		2		
	17	13		1			5			2		21		5	1	
	28	7										7			2	
oktoober	1	13				2						15		2	1	
	8	16	1	5	1	1	3	2		1		30		5	2	
	22	14			2	1	3			1		21		5	1	
	29	19										19		5	1	
	29	4										4		1		
november	5	16			1			1	1			19		5	1	
	12	19										19		5	1	
	19	10	1				1			1		13		4		
	26	17								2		19		6		
detsember	3	11						3		1		15		4	1	
	10	16	2							2		20		5	2	
	17	21		1								22		4	3	
	24	19	1				2		1			23		6	2	
	31	12		1		1				2		16		6		
kokku aastast	51	901	15	39	15	5	83	10	9	42	0	1119	0	263	61	
1934. aasta																
jaanuar	7	16			2				8			19		5	2	
	21	13		1								14		4	1	
	28	18						3		3		24		6	1	

Raamatu välja- andmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
veebruar	4	10				2						12		3	1
	11	13					3			1		16		5	
	18	19										19		4	2
	25	20				1						21		5	1
märts	4	16	1							2		19		6	
	11	13			3		1					17		4	1
	18	11				2				2		16		5	
aprill	29	6										6		1	1
mai	6														
oktoober	7	7					1					8		3	1
	14	7					1					8		3	
	21	18			1							19		4	2
	28	9										9		1	1
november	4	14		1						1		16		3	1
	11	8			1							9		1	2
	18	12										12		3	1
	25	15										15		3	1
detsember	2	8		2			7					17		3	2
	9	9	1									10		3	1
	16	6	3							1		10		4	1
	23	20										20		5	2
kokku aastas	23	288	5	4	7	5	13	3	9	9	0	336	0	84	25
1935. aasta															
jaanuar	13	25	3									28		5	2
	20	16				1		5		5		27		6	2
	27	5	1					2		1		9		2	
veebruar	3	14										14		2	1
	10	4	4				6					14		3	
	10	2										2		1	
	17	15			1							16		2	2
märts	3	16										16		4	2
	10	11										11		4	
	17	10					1		1			12		2	2
	24	9								2		11		2	2
	31	3										3		1	
aprill	7	30										30		4	3
	16						2					2		1	
	28	15		2		1			1			19		5	1
mai	5	9										9		2	1

Raamatu väljaandmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	12	13	1					1				15		4	1
	19														
	26	12										12		2	2
juuni	3	9		1								10		1	2
	16	15										15		2	3
august	6	4										4			2
	11	7										7		1	2
	20														
	25	3		1								4		1	
september	8	7		5								12			3
	17	3	1									4		1	1
	22	3	1									4		1	1
oktoober	6	12										12		2	3
	13	8			9							9		3	1
	15						1					1		1	
	20	8										8		1	2
	27	4										4		2	
	31									2		2		1	
november	3	1										1		1	
	10	18			2					2		22		5	4
	17	7										7		2	1
	20	3		2								5		3	
	24	5										5		1	1
detsember	1	12			1							13		4	1
	2	2										2		1	
	3	2										2		1	
	8	10										10		2	2
	15	20								1		21		6	1
	22	6		2								8		2	1
	29	8			1					1		10		3	
kokku aastast	45	386	11	13	14	2	10	8	2	14	0	452	0	100	52
1936. aasta															
jaanuar	5	2										2			1
	12	17				1	1					19		5	2
	19	15										15		5	
	26	13			1					1		15		3	1
veebruar	2	9										9		2	1
	9	7						6		1		14		3	
	16	10				1						11		2	

Raamatu väljaandmise:		Lugemiseks antud raamatute arv liikide järgi										Kokku	Ajakirjandus	Lugejate arv, kes käisid raamatuid saamas või lugemas	
kuu	päev	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			M	N
	23	3										3			
märts	1	11										11		3	1
	8	6										6		1	1
	15	3										3		1	
	22	9										9		3	
	29	12		1						1		14		3	1
kokku	aastas	117	0	1	1	2	1	6	0	3	0	131	0	31	9

(Allikas: Karilatsi Rahvaraamatukogu „Edasi“ Seltsi päevaraamat PTM 302:3)

Liigid:

- 0- ilukirjandus
- 1- üldosakond
- 2- usu-, mõtte- ja kasvatusteadus
- 3- ühiskonna ja õigusteadus
- 4- keele- ning kirjandusteadus ja kunst
- 5- matemaatika-,loodus- ja arstiteadus
- 6- rakendusteadus
- 7- maade- ja rahvasteteadus
- 8- ajalugu
- 9- lastelirjandus

(Allikas: K./Ü. „Looduse“ raamatute nimestik 1931)

SUMMARY

Librarianship activity of the Karilatsi Public Library Association “Edasi”

Public libraries play an important role in the activities of informal education. The Public Libraries Act, which distributes financial resources, created favourable conditions for transforming the libraries of associations into public libraries.

The history of public libraries’ associations is worth preserving and remembering. The present thesis is a complement to the seminar paper *The History of the Karilatsi Public Library Association Edasi in 1920–1937* (Kuik, 2015), defended in the winter of 2015.

The aim of this thesis is to describe the development of library-related activities in 1920–1937, using the example of the Public Library Association “Edasi”. A seminar paper, completed in the winter of 2015, was written previously, introducing the history of the Public Library Association “Edasi” in the years 1920–1937.

For carrying out the research, the author has posited an aim, and in order to achieve it, the author sought an answer to the question, how the rural library was established and assembled. How was the library used and what conclusions can be drawn from it regarding the general landscape of libraries? What is the role of library associations in complementing the peoples’ educational and cultural life in Estonia?

The research is divided into three parts.

The first chapter gives an overview of the research regarding Estonian local libraries, the development of local libraries until the year 1940, and research sources regarding the Karilatsi Library Association “Edasi”.

The second chapter deals with the general course of librarianship activities of the Karilatsi Public Library Association “Edasi”, the time limits of the association’s activity until

1920–1937, and the association’s course of action. It introduces the historical Võru County area and describes the population and borders of the Karilatsi Rural Municipality.

The third chapter covers the library-related activity of the Karilatsi Public Library Association “Edasi”. It describes the assembly of the library, the location of the library, how inventory was obtained, what the storage conditions of books were like and how using the library was arranged.

Materials from the Võru County newspaper *Võru Teataja* from the period 1917–1937 were collected in order to carry out the research. The newspapers included interesting articles related to the Karilatsi Public Library Association.

Materials included in the State Archives and the collections of Põlva Peasant Museum were used as source materials. The author found documents related to the association from the museum’s collections. A really interesting and unique document found was the copy of Robert Vanatare’s manuscript *Endast ja Teistest (Of Myself and Others)*. The funds of the State Archives included the establishment documents of the Karilatsi Library Association, articles of association, circulars sent by the Ministry of Education and Research, etc.

The aim of the research was to give an overview of the development of librarianship activities between the years 1920–1937, and it was achieved. The research was carried out, using the example of the Public Library Association “Edasi”. The association’s activity gained momentum in the 1920s, similarly to the general librarianship activity in Estonia after the War of Independence.

The author posed questions, in order to achieve the research aim. Firstly, the author sought an answer to the question, how the library was established and assembled. How was the library used and what conclusions can be drawn therefrom regarding the general landscape of libraries? The first question was covered in the first and second chapters, which gave an overview of the emergence and librarianship activities at rural libraries.

The answer to the second question was given in the third chapter. The outcome of the research showed that associations have an important part in cultivating young people’s patriotism, generating interest in reading and, through that, improving education and providing entertainment.

Researching this topic is relevant, because introductions to the activity of library associations in seminar papers and graduation theses have been brief. The overviews are short and usually cover one chapter of a library's history. There has not been a comprehensive overview of the activities of public libraries. The aim of this thesis was to fill the void in that area. The wording used in the thesis intentionally mimics the original as closely as possible in order to retain the phraseology peculiar to that period.

.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Piret Kuik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Karilatsi Rahvaraamatukogu Seltsi „Edasi“ raamatukogunduslik tegevus“, mille juhendaja on Ilmar Vaaro,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **24.05.2016**